

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Kələntərli Həmid Məhərrəm oğlu

**“Biznes – inkubatorlar və kiçik sahibkarlığın inkişafında
onların rolu” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İstisasin şifri və adı: 060409 – Biznesin idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Biznesin təşkili və idarə edilməsi

Elmi rəhbər:
i.e.d, professor A.B. Abbasov

Magistr proqramının rəhbəri:
i.ü.f.d., dosent R.Ə. Abbasova

**“Biznesin idarə edilməsi”
kafedrasının müdiri:**
i.ü.f.d., dosent

M.Ə.Əliyev

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3
FƏSİL 1. BİZNES İNKUBATORLARIN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI	6
1.1. Biznes-inkubatorların formaları və təsnifatı	6
1.2. Biznes-inkubatorların formalaşmasının nəzəri aspektləri.....	10
1.3. Biznes inkubatorların formalaşması və inkişafının dünya təcrübəsi	16
FƏSİL 2. KİÇİK SAHİBKARLIQ VƏ ÖLKƏNİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA ONUN ROLU	24
2.1. Kiçik sahibkarlıq əhalinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi mexanizmi kimi	24
2.2. Kiçik sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti	31
2.3. Biznes-inkubatorların əlverişli sahibkarlıq mühitinin formalaşmasına təsiri	36
FƏSİL 3. BİZNES-İNKUBATORLARIN KİÇİK SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA KÖMƏYİNİN STİMULLAŞDIRILMASI YOLLARI	44
3.1. Biznes inkubatorlar bələdiyyələrə kömək aləti kimi	44
3.2. Biznes-inkubatorların inkişafı proqramlarının işlənilib hazırlanması	53
3.3. Biznes-inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin təkmilləşdirilməsi	62
NƏTİCƏ	75
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT.....	77

Giriş

Mövzunun aktuallığı. Müasir iqtisadiyyatda biznes sahəsində elmi və texniki nailiyyətlərin savadlı və düzgün tətbiqini nəzərdə tutan innovasiya sisteminə heç bir alternativ yoxdur. Bu zaman biznes-inkubatorlar daha mühüm rol oynamaqla kiçik və bir qayda olaraq, innovasiya müəssisəsinin yaradılması və inkişafına kömək edirlər. Bu funksiya getdikcə daha vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki vaxt keçdikcə yeni müəssisənin bazara çıxışı tədricən artmaqda olan rəqabət üzündən mürəkkəb xarakter alacaqdır. Texnoloji biznes-inkubatorun vəzifəsi maraqlı biznes ideyanı aşkara çıxarmaq, onun biznes layihəsinə çevrilməsinə kömək etmək, məhsul və xidmətlərin buraxılışına yardım göstərmək və onlarla bazara çıxışa təmin etməkdən ibarətdir. Bütün bu vəzifələr, xüsusilə də bazara çıxışı yardım göstərmək kifayət qədər mürəkkəbdir. Buna yalnız ölkə daxilində, eləcə də beynəlxalq aləmdə düzgün biznes siyasəti aparmaqla, biznes infrastrukturunun işlək mexanizmlərini hərəkətə gətirməklə nail olmaq mümkündür. Biznesin inkubasiyası uzunmüddətli dövrə hesablanmış sahibkarlığa köməyin infrastruktur mexanizmlərindən biri sayılır. Biznes-inkubatorlar bir qayda olaraq, innovasiya tipli kiçik və orta müəssisənin yaradılmasına kömək edir.

Azərbaycanda və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların bu funksiyası yerli müəssisələrin köhnə və yeni bazarlara çıxışı zamanı daxili və xarici rəqabətin güclənməsi səbəbindən mürəkkəb vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar daha vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Kiçik sahibkarlığa köməyin əsas istiqaməti kimi Azərbaycanda biznes-inkubatoruna təkamül xarakterli spesifik xüsusiyyətlər xasdır. Həm nəzəri-metodoloji sahədə, həm də təcrübədə biznes-inkubasiya konsepsiyasının reallaşdırılması zamanı bir sıra problemlər meydana çıxır. Belə problemlərə biznes-inkubatorların qurulmasının nəzəri-metodiki cəhətləri, onların təşkilati formalarının düzgün müəyyən edilməsi, biznes-inkubatorların yaradılmasında beynəlxalq təcrübəni öyrənib ümumiləşdirməklə Azərbaycanda onun tətbiq

variantlarının tapılması, biznes-inkubatorların formalaşması problemlərini aşkara çıxarıb, onların aradan qaldırılması yollarına dair təklif və tövsiyələrin verilməsi və s. sayılır.

Bu infrastrukturun vacib elementlərindən biri də kiçik biznesə təkən verən biznes inkubatorlardır. Bİ-ların iqtisadi inkişafda effektiv rola malik olması inkişaf etmiş bir çox ölkələrin təcrübəsində sübut olunmuşdur. Biznes inkubatorlar regionlarda sahibkarlığı inkişaf etdirməklə yanaşı intellektual və digər iqtisadi resursların səmərəli istifadəsinə, rəqabət qabiliyyəti olmayan istehsalların inkişafına və bu sahələrin böyük biznesə açılan “qapıya” çevrilməsinə səbəb olurlar. Bİ-ların təşkilati modellərini yaradarkən nəzərə almaq lazımdır ki, ölkəmiz üçün aktual problem olan sahibkarlıq və rəqabət mühitinin yaradılması, yeni iş yerlərinin açılması, sosial gərginliyin aradan qaldırılması, istehsalın genişləndirilməsi, bir çox sənaye sahələrinin inkişafı, daşınmaz əmlakdan səmərəli istifadə və digər belə işlər yerli və regional məsələlərin həllinin təşkilinə yönəldilməlidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi kiçik biznesin sürətli və dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün biznes-inkubatorların formalaşmasında olan problemləri araşdırmaqdan, təhlil etməkdən və onların aradan qaldırılması yollarını göstərməkdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- kiçik biznesin müasir təsərrüfaçılıq şəraitində rolunu və yerini dəqiqləşdirmək;
- biznes-inkubatorların Azərbaycanda təşkilinin və inkişafının metodiki cəhətlərini araşdırmaq;
- biznes-inkubatorların yaradılmasında beynəlxalq təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirməklə onun Azərbaycanda tətbiqi variantlarını vermək;
- bələdiyyələrə kömək aləti kimi biznes-inkubatorların iqtisadiyyatın inkişafında rolunu əsaslandırmaq;

- sahibkarlıq mühitində biznes-inkubasiya prosesinin formalaşması üzrə metodiki tövsiyələr işləyib hazırlamaq;

- biznes-inkubasiya prosesinin təşkilati metodiki mexanizmini əsaslandırmaq və institusional inkişaf xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq.

Tədqiqatın obyektı. Ölkə səviyyəsində kiçik biznesə köməyin innovasiya sisteminin əsas infrastruktur elementi sayılan biznes-inkubasiya prosesidir.

Tədqiqatın predmeti. Biznes-inkubasiya sisteminin formalaşması və inkişafı prosesində müxtəlif təsərrüfat sistemləri arasında əlaqə və münasibətlər, qanunauyğunluqlar və qarşılıqlı mexanizmlər sayılır.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları kimi biznes-inkubatorun inkişafına həsr olunmuş Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin əsərləri, ölkəmizin qanunvericilik və icraedici orqanlarının proqramları, qərarları, normativ sənədləri və sərəncamları əsas kimi götürülmüşdür. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, beynəlxalq Təşkilatların, müvafiq xarici və yerli elmi-tədqiqat institutlarının xüsusi müayinə məlumatları istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiyada konkretləşdirilən nəzəri-metodiki müddəalar Azərbaycan Respublikası və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların yaradılması üçün istifadə oluna bilər. Biznes-inkubasiyaların mütərəqqi formalarının yaradılmasına dair konsepsiya Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarının funksional ixtisaslaşmasının möhkəmləndirilməsi şəraitində biznes-inkubasiyanın effektivliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. İş, giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş 40 adda ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. 79 səhifədə şərh edilmiş işdə 4 cədvəl və 6 şəkil vardır.

FƏSİL 1. BİZNES İNKUBATORLARIN FORMALAŞMASI VƏ İNKİŞAFININ NƏZƏRİ-METODOLOJİ ƏSASLARI

1.2. Biznes-inkubatorların formaları və təsnifatı

Dünyanın əksər ölkələrində sahibkarlığın dəstəklənməsi məqsədilə səmərəli təşkilati-idarəetmə mexanizmləri tətbiq olunur. Müasir dövrdə bunların daha geniş yayılmış yeni forması kimi biznes-inkubatorlar çıxış edir. Biznes inkubatorlar sahibkarlıq subyektlərinin inteqrasiyasını həyata keçirən, onların səmərəli fəaliyyətini tətbiq etmək məqsədilə çeşidli xidmətlər göstərən təşkilati modeldir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, biznes-inkubatorların tətbiqi kiçik müəssisələrin inkişafını 7-22 dəfə sürətləndirərək, biznesdəki uğursuzluqları 10-15% azaldır.

İqtisadi ədəbiyyatda biznes-inkubatorların yaranma məqsədlərini aşağıdakı meyarlarla ölçürlər (26, s.30-41):

- təşkilatçılar və ya sponsorlar baxımından;
- peşəkarlıq baxımından;
- müstəqillik dərəcəsinə görə;
- müştəriyə xidmət formasına görə;
- demoqrafik prinsiplər üzrə.

I. Təşkilati baxımdan biznes-inkubatorlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

Dövlət və ictimai qeyri- kommertiya təşkilatları. Bu qurumlar regionu iqtisadi cəhətdən inkişaf etdirmək məqsədilə yaradılır. Yeni iş yerlərinin açılması, iqtisadiyyatın diversifikasiyası, vergiqoyma bazasının genişləndirilməsi, bu istiqamətə aiddir. (Hesablamalara görə 49% biznes inkubatorlar bu məqsədlə yaradılır).

Xüsusi və ya kommertiya məqsədli biznes-inkubator yeni yaradılan kiçik müəssisələrə investisiya yatırmaq və mənfəətdən dividend əldə etmək istəyirlər (12 % biznes-inkubator bu məqsədlə yaradılır).

II. Peşəkarlıq baxımından biznes-inkubatorlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- a) Qarışıq istifadə üçün təşkil olunan biznes-inkubatorlar.

b) Texnoloji və ya investisiya məqsədli biznes-inkubatorlar.

c) İstehsal biznes-inkubatorları əsasən yüngül və yeyinti sahəsi üzrə təşkil olunurlar.

d) Servis xidməti göstərən biznes-inkubatorlar.

e) Mikro müəssisələr üçün biznes-inkubatorlar.

III. Müstəqillik baxımından biznes-inkubatorlar aşağıdakı kimi təsnifləşdirilirlər:

a) Müstəqil

b) Əlaqəli

IV. Müştəriyə xidmətin formasına görə də biznes-inkubatorlar bir necə yerə bölünür:

a) Virtual və yaxud sərhədsiz biznes-inkubatorlar.

b) Stasionar və ya klassik Bİ-lar.

V. Demografik prinsipləri əsas götürərək yaradılan biznes-inkubatorlar:

a) Şəhər əhalisinə xidmət edən biznes-inkubatorlar. Bura əsasən şəhərdə yerləşən sənaye sahələri, ticarət, müxtəlif sahibkarlar və s. aiddir;

b) Aqrar və ya kənd təsərrüfatını əhatə edən biznes-inkubatorlar.

Dövlət maraqlarının müdafiəsi üçün Sinqapurda aqrar biznes-inkubatora 1,7 min hektar torpaq sahəsi ayrılmışdır ki burada da kənd-təsərrüfatına xidmət edən 500 müxtəlif profilli firma fəaliyyət göstərir. Aqrar biznes-inkubatorlar inkişaf etmiş bir çox ölkələrdə də fəaliyyət göstərir.

Bütün bunları əsaslanaraq biznes-inkubatorların təsnifləşdirilmiş ümumi şəkildə cədvəl 1-dəki kimi vermək olar.

Elmin və istehsalın qarşılıqlı təsiri nəticəsində yaradılmış, ərazi və idarəetmə baxımından formalaşdırılmış texnoloji inkişaf zonalarına, yəni texnoloji parklara – elmi parklar, sənaye parkları, biznes-parklar, o cümlədən texniki, mühəndis-texniki, innovasiya parkları, innovasiya biznes-inkubatorları aid edilir.

Biznes inkubatorları yaratmanın əsas şərtlərinə gəldikdə isə, hər şeydən əvvəl qeyd edək ki, biznes-inkubatorlar kiçik müəssisələrə çox böyük imtiyazlar

Cədvəl 1

Biznes inkubatorların ümumi təsnifləşdirilmiş formaları

Biznes-inkubatorların yaradılmasının məqsədi	Sponsorlar	Peşəkarlıq	Müstəqillik dərəcəsi	Xidmət forması	Demokratik əlamət
1. İqtisadi inkişaf 2. Cəmiyyətin inkişafı 3. Müəssisələrin inkişafı 4. Məqsədli bazarın və müştəri qruplarının inkişafı 5. Texnologiyaların kommersiyalaşdırılması 6. Yatırılmış investisiyalardan və istifadəyə verilmiş daşınmaz əmlakdan divi-dentin əldə olunması 7. Birləşdirilmiş məqsədlər	1. Dövlət və ictimai qeyri kommersiya təşkilatları 2. Universitetlər və digər təhsil müəssisələri 3. Xüsusi və kommersiya qrupları 4. Digər təşkilatlar 5. Birləşmiş sponsor qrupları	1. Universal Bİ-lar 2. İnnovasiya inkubatorları 3. İxtisaslaşdırılmış Bİ-lar 4. a) Sahənin b) sosial qrupların c) kiçik müəssisələrin inkişafına istiqamətlənmiş Bİ-lar 5. Menecmentin təşkilinə istiqamətlənmiş Biznes-inkubatorlar	1. Müstəqil 2. Əlaqəli	1. Virtual və ya sərhadəsiz 2. Stasionar və ya klassik	1. Şəhər 2. Kənd (aqrar)

təmin edirlər. Bunun üçün də biznes inkubatorlar təbii ki, resurslara malik olmalıdırlar. Dünya ölkələrində bu barədə mövcud olan təcrübəni ümumiləşdirməklə belə qənaətə gəlmək olar ki, biznes-inkubatorların təşkil olunmasının əsas şərtlərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək daha məqsəduyğundur:

1. İlkin capital.
2. Maddi-texniki baza.
3. İxtisaslı mütəxəssislər.

İlkin kapitalın mənbələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- Sponsorların və mesenatların vəsaiti;
- Biznes inkubator layihəsinin sifarişçilərinin vəsaiti – bələdiyyə, dövlət və digər maraqlı təşkilatlar;
- Biznes inkubatorların öz vəsaiti;

- Bu mənbələrdən heç biri olmasa biznes inkubatorlar təşkil oluna bilməz.

Maddi-texniki bazaya aiddir:

- Ofislərin, istehsal sahələrinin yerləşdirilməsi və s. üçün binalar və ərazilər;

- Müasir təhsil vəsaitləri və proqramla təchizat;

- Biznesin təşkili və idarəetmənin əsasları barədə praktik vəsaitlər və metodiki göstərişlər və s.

İxtisaslı mütəxəssislərə aiddir:

- Kiçik müəssisələrin və ümumiyyətlə biznesin təşkilinə, idarəetməsinə aid olan bütün suallara cavab verən təcrübəli ekspertlər və məsləhətcilər;

- Marketinq, biznes planlaşdırma, mühasibat ücotu, heyətin idarə edilməsi, maliyyə, menecment sahələrində ixtisaslı mütəxəsslər.

Apardığımız tədqiqatlar əsasında Azərbaycanda və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların təşkilinin və inkişafının nümunəvi metodikasını işlənilib hazırlanmışdır. Bu metodika aşağıdakı mərhələlər nəzərə alınmaqla tərtib olunmuşdur:

1. Hazırlıq mərhələsi.

2. Biznes-inkubatorlarının təşkili mərhələsi.

3. Biznes-inkubatorlarının inkişaf mərhələsi.

Hazırlıq mərhələsində regionun əsas tələbi kiçik biznesin inkişafından, həmçinin kiçik sahibkarlığa kömək infrastrukturunun yaradılması və inkişafından ibarətdir. Bunu nəzərə alaraq, respublikada həyata keçirilməli olan tədbirlər anlamında regionda sahibkarlığın vəziyyətinin araşdırılması və inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi, o cümlədən regionlarda sahibkarlığın inkişaf proqramına uyğun olaraq biznes-inkubatorlarda təşkilati-maliyyə planlarının tərtibi əsas amil olaraq götürülməlidir. Biznes-inkubatorlarının hazırlıq mərhələsindən müxtəlif istiqamətlərdə aşağıdakı təklifləri irəli sürmək olar:

1. Tədqiqat: biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı proqramının hazırlanması;

2. Metodika: biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı üçün bütün sənədlərin hazırlanması;

3. Təhsil: biznes-inkubator proqramları üzrə distansion təhsilin təşkili; biznes-inkubatorların təşkilinin təşəbbüskarları ilə dövlət idarəetmə orqanları üzvlərinin birgə seminarları;

4. Təcrübə: təcrübəli ekspertlərlə məsləhətləşmələr.

Biznes-inkubatorların təşkili mərhələsini həyata keçirməli olan tələblər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Ekspres strategiyaların hazırlanması;

2. Biznes-inkubatorların təşkili üçün biznes planların hazırlanması;

3. Biznes-inkubatorların təşkilatlanması.

Ekspres stretegiyaların hazırlanmasında fəaliyyət planı üç istiqamətdə aparılmalıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

1) təşəbbüs qrupunun təşkili;

2) maddi texniki bazanın və maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi;

3) biznes-inkubatorların təşkili və inkişafı barədə dövlət orqanları tərəfindən rəsmi sənədlərin qəbulu.

Respublikamızda ekspres strategiyaların hazırlanması üçün məsləhətləşmələr aparılmasını, dövlət orqanları tərəfindən təşkilati dəstək göstərilməsini, xarici investorların regionlara cəlb olunmasını məqsədəuyğun hesab oluna bilər. Eyni zamanda, biznes-inkubatorların səmərəli formada təşkil edilməsi üçün lazımı qərarların hazırlanıb dövlət orqanlarına təqdim olunması vacib məsələlərdəndir.

1.2. Biznes-inkubatorların formalaşmasının nəzəri aspektləri

Sahibkarlığa köməyin infrastruktur mexanizmi kimi biznes-inkubatorlar əhalinin məşğulluq və həyat səviyyəsinin, regionların iqtisadi akitvliyinin yüksəldilməsinə, kiçik müəssisələrin sayının, onların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına, bütövlükdə sahibkarlığın innovasiya yönününün təmin edilməsinə,

müəssisələr arasında kooperasiya əlaqələrinin yaranması və möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Biznes-inkubatorların həm ümumi, həm də bir-birindən xeyli fərqli xassələrə malik olan çoxlu sayda tərifləri mövcuddur. Rus alimi T.V. Lomonosova biznes-inkubatoru “...biznesin qurulması və inkişafı mərhələlərində özəl sahibkarlar və kiçik müəssisələr üçün əlverişli şərait yaratmaq və istehsal, informasiya, maliyyə və digər resurslar vermək yolu ilə kiçik sahibkarlığa köməklə məşğul olan təşkilat...” kimi səciyyələndirir (24, s.5). Regional iqtisadiyyat sahəsinin görkəmli mütəxəssisi X.Berr biznes-inkubatora “...yenicə yaradılmış və ya gənc müəssisələrin başlanğıc mərhələsində effektiv köməyinə yönəldilən regional yardım aləti...” kimi baxır (17, s.5). V.S. Martellerin fikrincə, biznes-inkubator elə bir təşkilatdır ki, o, kiçik müəssisələrə güzəştli şərtlərlə istehsal və ofis sahələri təqdim edir, eləcə də onları biznesin inkişafı üzrə bölüşdürülmüş ofis servisləri və xidmətləri ilə təmin edir (27, s.32).

Prof. A.B.Abbasovun ümumi redaktəsi ilə 2005-ci ildə nəşr olunmuş “Biznesin əsasları” adlı kitabında biznes-inkubator belə deyilir: “Biznes-inkubator orijinal elmi-texniki ideyanı realizə edən, kiçik innovasiya firmalarının səmərəli fəaliyyətini təşkil etmək üçün əlverişli şərait yaradan ixtisaslaşmış strukturudur” (7, s.96-97).

Marketinq lüğətində biznes-inkubator aşağıdakı kimi xarakterizə olunur: “Biznes-inkubator-biznesin təşkili üçün maddi bazaya malik olmayan yenicə menecerliyə başlamış şəxsləri müdafiə edən əlverişli mühit, xarici təbəqədir” (34, s.178). Lüğətdə qeyd olunur ki, biznes-inkubator bizneslə ünsiyyətə və işgüzar əməkdaşlığa nail olmaq üçün aşağıdakı zəruri vasitələrə malikdir: istehsal bankları; avadanlıq; hesablama texnikası; telekommunikasiya vasitələri; onlara güzəştli icarənin geniş imkanları.

Standartlaşdırma, metrologiya və sertifikatlaşma üzrə Avrasiya Şurası biznes inkubatorunu “...yeni müəssisələr, iş yerləri və regionun iqtisadi inkişafı məqsədilə

innovasiya prosesinin kompleks təşkili metodu əsasında yaradılmış innovasiya infrastrukturunu obyektivi...” kimi xarakterizə edir (22, s.216).

Milli biznes-inkubatorları birliyi(MBİB) hesab edir ki, biznes-inkubator kiçik müəssisələrin start inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradan təşkilatlardır (25).

ABŞ-ın biznes-inkubatorları üzrə Milli assosiasiyasının təbirincə, biznes-inkubator “...yenidən yaradılmış müəssisələrin qurulması və uğurlu inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaqla onlara yardıma istiqamətlənmiş kompleks kömək proqramıdır. Ayrı-ayrı öz biznesini yaradan, çox uğur qazanan və varlı şəxslərə çevrilən sahibkarlardan fərqli olaraq, inkubatorların əksəriyyəti bütün cəmiyyətin maddi rifahının yüksəldilməsinə kömək edir”(30, s.14).

Avropa komissiyası Biznes inkubatorları belə xarakterizə edir:

“Biznes inkubator yeni yaranmaqda olan müəssisələri öz ətrafında sıx birləşdirən təşkilatdır. Biznes-inkubatorların əsas məqsədi yeni yaranmış təşkilatların uğurlu fəaliyyət göstərməsi və inkişaf etməsi üçün onlara infrastrukturla təmin edilmiş istehsal sahələri təqdim etmək , idarəetmə və digər sahələrdə köməklik göstərməkdir”(30, s.14).Onlar xüsusi olaraq qeyd edirlər ki, biznes-inkubatorlar yerli iqtisadiyyatı inkişaf etdirməli , yeni iş yerləri açmalı, texnoloji inkişafı diqqətdə saxlamalıdırlar.

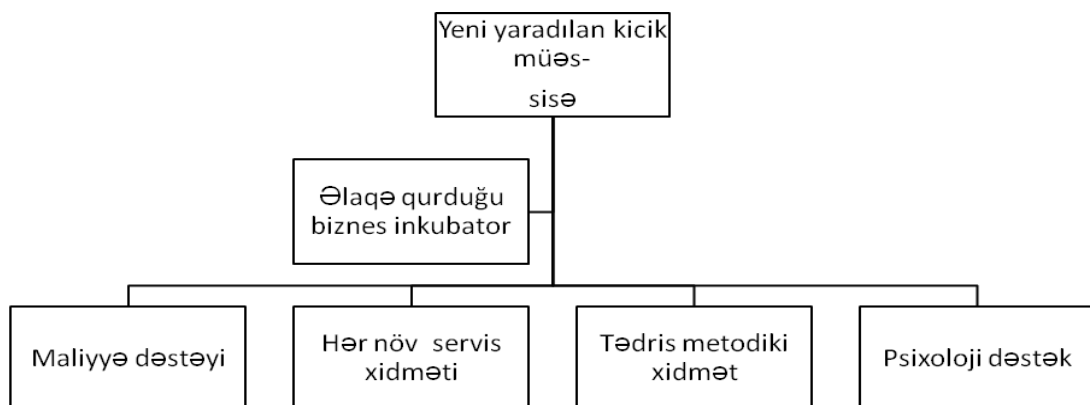
Elmi parklar və innovasiya mərkəzlərinə dair Amerikada fəaliyyət göstərən SPAYS ekspertlər qrupu biznes-inkubatorları belə xarakterizə edir: “Biznes-inkubatorlar iqtisadi inkişaf aləti olub, yeni yaranmış sahibkarlıq firmalarının müvəffəqiyyətli kommersiya fəaliyyəti göstərməsi üçün onları lazımı resurslarla və xidmətlərlə təmin edirməklə iqtisadiyyatın dinamik inkişafı təmin edir. Bİ-ların əsas vəzifəsi isə hazırladıqları proqramı tətbiq edərək klifayət qədər maliyyə ehtiyatlarına malik, sərbəst fəaliyyət göstərən müəssisələr təşkil etməkdir”(28, s.14-15).

Biznes inkubator- kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin təşkil olunduqları ilk mərhələdə onlara kömək məqsədi ilə yaradılan, bu məssisələrə mühasibat, hüquqi,

məsləhət sahəsində, eləcə də binaların, torpaq sahələrinin icarəyə götürülməsində və s. sahələrdə yardım edən təşkilatdır.

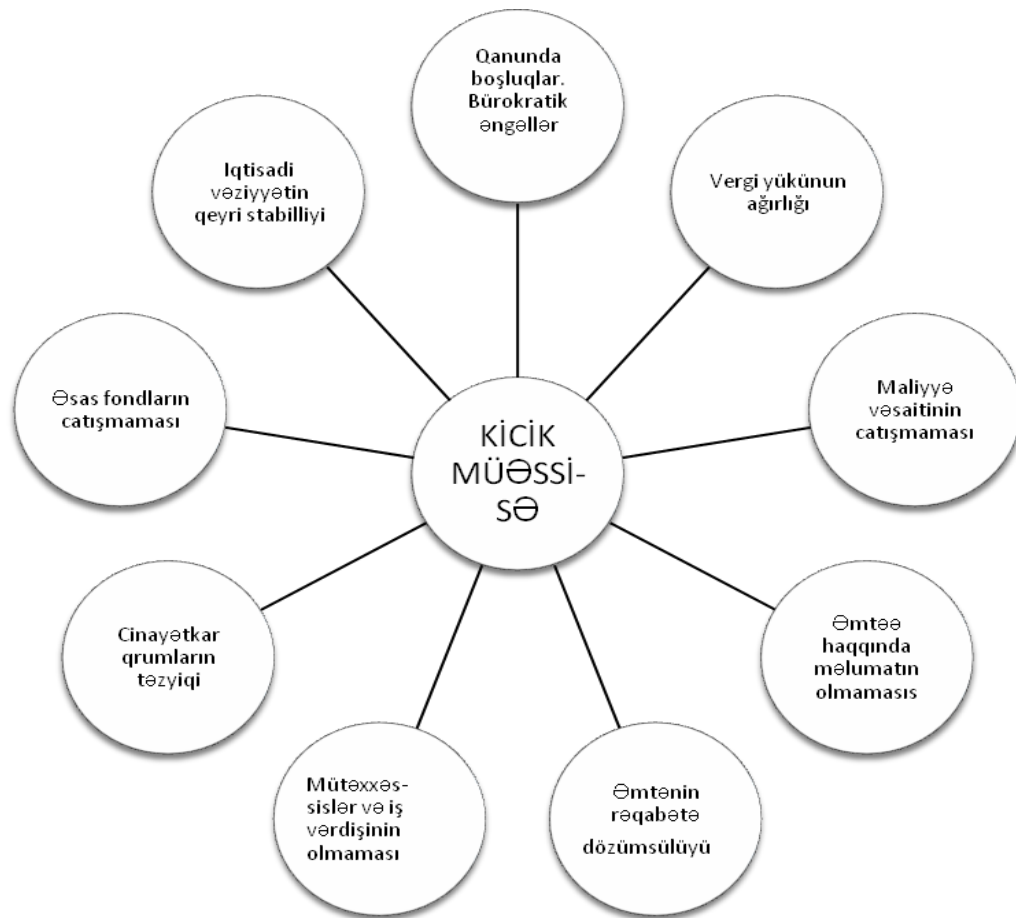
Biznes inkubatorlarının yaradılmasında əsas məqsəd kiçik müəssisələrə inkubasiya mərhələsində, yəni ilk mərhələdə fəaliyyətlərini qurmaqda və bazara çıxmaqda dəstək olmaqdan ibarətdir. Xarakterik vəziyyət ondan ibarətdir ki, çox az işçi heyəti və zəif texnologiyalarla bazara çıxmaq istəyən kiçik sahibkar vəsaitin azlığı da əlavə olunduqda 80-85% iflasa məruz qalır. Bu vəziyyəti aradan qaldırmaq məqsədi ilə yaradılan Biznes inkubatorları, eyni zamanda, kiçik biznesi inkişaf etdirməklə regionların inkişafına nail olmaq və bununla da gərgin rəqabət şəraitində bazara cətin uyğunlaşan subyektlərə köməklik etmək vəzifəsini də öz öhdəsinə götürür.

Bir çox xarici mənfi amillər yeni müəssisəyə bu və ya digər dərəcədə təsir edir ki, bu da maliyyə və vaxt itkisinə səbəb olur. Bu sahədə hazırlanmış biznes-inkubator proqramları ona istiqamətlənib ki, sahibkarlar bütün güclərini biznesin inkişafına yönəltsinlər, ətraf mühütlə qarşıdurmağa vaxt sərf etməsinlər. Bİ–də fəaliyyət proqramı ilə işləmək üçün əlverişli psixoloji mühit yaradılır ki, bu da insanların yaradıcılıq qabiliyyətini yüksəldir, ümitsizliyi aradan qaldırır, əməkdaşlıq münasibətlərini qaydaya salır.

Şəkil 1. Biznes-inkubatorlar tərəfindən kiçik müəssisəyə göstərilən xidmətin növləri

Xarici mühütdən gələn mənfi təsirləri 2 saylı şəkildə xarakterizə edək.

Şəkil 2. Kicik müəssisəyə xarici mühütdən gələn mənfi təsir

Biznes-inkubatorun “müşəri”lərinə əsasən 1-2 və ya 1-3 mərhələdə yardım göstərirlər sonrakı mərhələdə ixtisaslaşmış digər qurumlar-biznes mərkəzlər, məsləhət mərkəzləri, innovasiya parkları və s. artıq biznesdə müəyyən təcrübə toplamış bu qurumlarla çalışırlar. Lakin təcrübə göstərir ki, infrastrukturun zəif inkişaf etdiyi ölkələrdə biznes-inkubatorlar sonrakı mərhələlərdə də müəssisələrə yardım göstərirlər. Kicik biznesin inkişaf mərhələlərini aşağıdakı kimi təsnifləşdirmək olar:

- İdeyanın əmələ gəlməsi, təsdiqlənməsi;
- müəssisənin əmələ gəlməsi, nümunənin hazırlanması;

- məhsul istehsalı başlanması, ilkin hazır məhsulun istehlakçılara təqdim olunması;

- istehsalın inkişafı, məhsulların çeşidinin artırılması;

- yetkinlik, bazarda müəssisənin yerinin müəyyənləşdirilməsi;

Hər bir mərhələdə biznes inkubatorlar tərəfindən kiçik müəssisəyə edilən yardımlar aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

I Mərhələ:

a) ilkin baza məlumatlarının yığılması;

b) təcrübə əsaslarla sahibkarlıq fəaliyyətinin öyrədilməsi;

v) məsləhət xidmətinin həyata keçirilməsi;

II mərhələ:

a) bazar haqqında məlumatın toplanması;

b) biznes planların hazırlanmasında köməklik və ekspert rəyi;

c) ilkin nümunələrin müasir texnologiyalarla təchiz olunmuş laboratoriyalarda sınaqdan keçirilməsi.

III Mərhələ:

a) ilkin maliyyələşdirmə;

b) maliyyə mənbəsinin tapılmasında yardım göstərilməsi;

c) texniki təhlükəsizliyin təmin olunması şərtilə təsərrüfatın icarə, lizinq və s. formada əsas fondlarla təmin olunması;

d) biznes, hüquqi, mühasibat və s. sahələrdə mütəxəssislər tərəfindən məsləhətlərin verilməsi;

e) qəyyumluq xidməti və menecment.

IV Mərhələ:

a) müqavilə münasibətlərinin təşkili və etibarlılığının təmin olunmasında biznes inkubatorların yardımı;

b) əsas fondların genişləndirilməsində əməkdaşlığın qurulmasına yardımcı olmaq;

c) maliyyələşmənin genişləndirilməsi;

- ç) kompleks məsləhət xidmətləri verilməsi;
- d) marketinq, reklam və s. xidmətlərin həyata keçirilməsi. Kadrların secilməsində və öyrədilməsində yardım göstərilməsi;
- e) bütün əlaqədə olacağı hüquqi və fiziki şəxslər üzrə optimal variantın təmin olunması;
- f) kiçik məssisəyə bütün növ qəyyumluq xidmətləri.

V Mərhələ:

- a) Biznes-inkubatorlar tərəfindən daha geniş ərazilərin təklif olunması və ya ərazilərin genişləndirilməsinə yardım göstərilməsi;
- b) maliyyələşmənin genişləndirilməsi;
- c) böyük sifarişlərin alınmasında vasitəcilik xidmətlərinin göstərilməsi;
- d) konsaltinq, informasiya, audit, marketinq, reklam sahəsində xidmətlərin göstərilməsi;
- e) mütəxəssis hazırlığının genişləndirilməsi, işçi heyətinin öyrədilməsi

Dünya təcrübəsi göstərir ki, biznes-inkubatorların kiçik müəssisələri inkişaf etdirməsi nəticəsində böyük bir regionda iqtisadi yüksəlişə nail ola bilərlər.

1.3. Biznes inkubatorların formalaşması və inkişafının dünya təcrübəsi

Dünya təcrübəsi göstərir ki, ölkə iqtisadi cəhətdən inkişaf etdikcə dövlətin və yerli hakimiyyət orqanlarının kiçik sahibkarlığa dəstəyi mütənasib olaraq artır. Çünki bazar mexanizminin düzgün, qanunaüyükün işləməsi, ölkədə inhisarçılığın inkişaf etməməsi, orta sinfin formalaşması bazar iqtisadiyyatının dayaqlarından sayılır, ölkə iqtisadiyyatının bazara daha cəld və çevik uyğunlaşması, siyasi sabitliyin qorunub saxlanması, dinamik iqtisadi inkişaf və s. səbəblərdən kiçik biznes daim inkişaf etməlidir ki, bu da ancaq dövlətin və yerli hakimiyyət orqanların dəstəyi ilə mümkündür.

Dünyada kiçik biznesi dəstəkləməyin qazanmış bir çox üsulları mövcuddur. Ancaq bu da məlumdur ki, kiçik müəssisələr kompleks dəstəyi ixtisaslaşmış

strukturlardan alır ki, bunların da ən təkmilləşmiş forması biznes-inkubatorlardır. Biznes-inkubator termini ilk dəfə ABŞ-da kiçik biznesə dəstək infrastrukturunu kimi təşəkkül tapmışdır.

İlk biznes-inkubator 1959-cu ildə Nyu-York ştatında təşəkkül tapmışdır.

Biznes inkubatorları dünyanın bir çox inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrində yaradılmışdır və çox sürətlə inkişaf edir. Bu da biznes inkubatorlarının özlərini doğrultmasına sübutdur.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaradılan biznes-inkubatorların inkişaf strategiyasının əsasları çox oxşardır. Belə ki bu dövlətlər biznes-inkubatorla dəstək verərkən aşağıdakı məqsədlərə çatmağı planlaşdırırlar:

- Ticarət yönümlü iqtisadiyyatın istehsal yönümlü iqtisadiyyata çevrilməsi (orientasiyası);

- Yerli biznesmenlərdən daha səmərəli istifadə;

- Əhalinin miqrasiyasının qarşısını almaq üçün daha münbit şəraitin yaradılması;

- İqtisadiyyatın demərkəzləşdirilməsi və regional inkişaf;

- Milli və regionlararası problemlərin həlli üçün əlverişli şəraitin yaradılması.

Bu bölmələrin hər birini yerinə yetirmək üçün mütəşəkil hazırlanmış bir proqram həyata keçirilməlidir.

Bu sahədə Amerika təcrübəsini araşdıraraq.

1950-1955-ci illərdə Amerikada çoxlu sayda elmi parklar, sənaye parkları və texnoloji parkları yaranmışdır. Bunların da inkişafına səbəb ABŞ dövləti tərəfindən ölkənin iqtisadi inkişafı sahəsində həyata keçirilən tədbirlər olmuşdur. Belə ki, dövlət iqtisadi inkişaf konsepsiyası tərkibində elmi – texniki proqram və layihələrə (kosmik, hərbi, kompüterlərin yeni nəslinin yaradılmasına, mikroelektronika sahəsində yeni texnologiyaların yaradılmasına) külli miqdarda vəsait ayırmışdı. Bu proqramının həyata keçirilməsinə universitetlər öz əsalı və tətbiqi tədqiqatları ilə, bu sahədə çalışan bir sıra dövlət qurumları, podratçılar, kiçik sahibkarlar və s. firmalar qoşuldular və nəticədə bu konsepsiya çoxlu sayda yenilikçi kiçik

müəssisələrinin yaranması təkan verdi. 30 ildən artıq Amerikada bu layihə həyata keçirildi ki, minlərlə iş yerlərinin açılmasına, əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, dövlətin dinamik iqtisadi inkişafına və s. səbəb oldu (18; 26; 24).

Biznes inkubator ideyası Amerikada formalaşsada sonrakı inkişafını Böyük Britaniyada həyata keçirdi. 1984-çü ildə Böyük Britaniyada 16-biznes inkubator var idisə, 1989-da onların sayı 38-ə, 1990-da isə 170-ə çatmışdır. Nəticədə yüksək texnologiyalı kiçik müəssisələrin ingilis-amerikan modeli meydana gəldi. İngilis-amerikan modelinə əsasən kiçik innovasiya qurumlarına elə müstəqil hüquqi şəxslər rəhbərlik etməlidilər ki, onlar bazarda yeni biliklərin, yeni texnologiyaların və yeni xidmətlərin tətbiqində maraqlı novator şəxslər olsunlar.

Hal-hazırda Britaniyada elmi parklara karital qoyuluşu 120 milyon funt sterlinqi üstələmişdir ki, bunun da üçdə ikisi ictimai sektor, dövlət sektoru, yerli hakimiyyət orqanları, xüsusi inkişaf agentlikləri və bilavastə dövlət büdcəsi tərəfindən ayrılır.

Beləliklə hal-hazırda Böyük Britaniyada elmi mərkəzlərin, biznes inkubatorların sayı durmadan artır. Yüksək texnika və texnologiyaların artım sferasında əhalinin işlə təminat səviyyəsi yüksəlir, bir çox firmaların fəaliyyət miqyası genişlənir. Oxşar proseslər digər qonşu ölkələrdə də baş verir.

Fransada həyata keçirilən elmi parklar layihəsi ərazicə yaxın olan, lakin müxtəlif dövlətlərdə yerləşən akademik mərkəzlərə və yüksək texnologiyalı istehsallar malik olan əraziləri əhatə edir. Məs, Fransa və İsveçrədə yerləşən Rona-Alp şəhərlərini əhatə edən texnoparkı; Fransa, İsveçrə və İtaliyanı əhatə edən ərazidə yerləşən Qrenobl-Jenevə-Turin şəhərlərini əhatə edən biznes inkubatoru misal göstərmək olar. İlk dəfə bu ideya 1989-cu ildə Fransanın hərbi dəniz donanmasının mütəxəssisləri tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Fransada ilk dəfə olaraq elmi parklar müxtəlif istiqamətləri əhatə etməyə başlamışlar. Burada əyləncəni, təhsili, elmi-texniki inkişafı, yüksək texnologiyalı istehsalları və s. bir arada tutan elmi parklar yaradılır. Məs., Puatu-Şarene şəhərində fəaliyyət göstərən "Futuroskop" parkı geniş ərazini əhatə edir. Sahəsi 60

hektar olan bu parkda bir neçə əyləncə pavliyonları ilə bərabər maarifləndirici və texniki fəaliyyət mərkəzləri yerləşir.

Bir çox dövlətlərdə sosial-iqtisadi problemlərin həll edilməsində prioritet məsələ elmi –texniki və yüksək texnologiyalı sənaye strukturlarının yaradılmasıdır ki, bu məsələnin həllində aparıcı rol elmi –texnoloji parklara məxsusdur. Bu parklarda elm və istehsal sahəsində çalışan mütəxəssislərin rəylərinin intensiv mübadiləsi, elmi-texniki və sənaye ideyalarının müzakirəsi həyata keçirilir ki, bunun nəticəsində elmi-texnoloji tədqiqatların nəticələrini istehsala daha operativ tətbiq edən kiçik innovasiya müəssisələri təşkil olunur.

İtaliya hökuməti tərəfindən biznes inkubatorları yaratmaqda məqsəd ölkənin regionlarında yüksək texnologiyalı sənaye sahələri təşkil etməklə sosial-iqtisadi inkişafı təmin etməkdən ibarətdir. İtaliyada ilk dəfə texnopark yaratmağın təşəbbüscüsü dövlət universiteti olmuşdur. Bu layihəni elmi təşkilatlar, sənaye müəssisələri, maliyyə qrupları, regional inzibati orqanlarla birlikdə həyata keçirilmişdir. Bu texnopark bütün Aralıqdənizi regionu ölkələrini, şimali Afrikaya qədər bütün ərazinin informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahəsində “verilənlər bankı” rolunu oynamalı idi. Texnoparkın müsbət cəhəti ondan ibarətdir ki, o Avropanın maliyyəsini birləşdirməklə alimlərin və sahibkarların birgə yaratdıqları yeni texnologiyaları və sənaye məhsullarını öz milli bazarlarında və beynəlxalq bazarlarda daha əlverişli qiymətlərlə reallaşdırmalı idi.

İtaliyada yalnız biznes inkubatorlar, texnoparklar və s. elmi mərkəzlərlə işləyən şəhərin salınması planlaşdırılır. Bu şəhərdə əsasən İtaliyanın Bari universitetində və bu universitetin razılığı ilə digər uiversitetlərdə yaradılmış texnologiyaların istehsalı İtaliya Dövlət bankının maliyyəsi ilə həyata keçiriləcək. Şəhərin salınmasında məqsəd səlahiyyətli ekspertlər tərəfindən texniki baza rolunu oynayacaq qurumların təşkili, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində ən son kompyuterlərdən istifadə etməklə elektronikanın inkişafının idarə olumasıdır. Şəhərdə həmçinin Lazer mərkəzinin yaradılması nəzərdə tutulur ki, bunda məqsəd

həmin sahədə iş aparan insitutların, elmi mərkəzlərin bir yerə toplamaq, elmi tədqiqatların idarəedilməsi sahəsində professional bacarığın təkmilləşdirməkdir. Bundan başqa həmin şəhərdə Beynəlxalq informatika insitutunun, Texnologiya insitutunun yaradılması planlaşdırılır. Şəhər artıq inşaat mərhələsindədir və İtaliya hökuməti bu şəhərdə yerləşən mərkəzlərin tez bir zamanda fəaliyyətə başlamasında maraqlıdır. İtaliya dövləti bu mərkəzlərin fəaliyyətindən sonra Avropanın elektrotexnika sahəsində Amerika və Yaponiyadan geriliyinin aradan qalxacağını planlaşdırır.

İtaliyada müəssisələrin Biznas inkubatorlara seçilməsi çox ciddi həyata keçirilir. Belə ki, bu müəssisələr inkişaf üçün çox güclü potensiala malik olmalıdırlar. Bu müəssisələr innovasiyaya, yüksək texnologiyaya və beynəlmilləşməyə çox güclü maraq göstərməlidirlər. Adətən bu prinsiplərlə işləyən müəssisələr çox gec nəticələr əldə edirlər. Bu unikal səbəb ki, dövlətin iqtisadi inkişafına güclü təkan verir, onu həyata keçirməkdə biznesmenlər qədər dövlət də maraqlı olur.

İtaliyada inkubatorların fəaliyyətinin səmərəliliyini qiymətləndirmək üçün iki əsas göstəricidən istifadə olunur:

- biznes inkubatorun yerli əhali üçün gördüyü işlər;
- bu işləri yerinə yetirən zaman yerli resurslardan istifadə səviyyəsi.

Finlandiya Biznes inkubatorlar yeni istehsalların və xidmətlərin təşkili üçün konkret sənaye sahəsinin tərkibində yaradılır. Hələ 70-çi illərdə Finlandiyada sənaye zonaları yaradılmışdır ki, onlar soradan Bİ-ların funksiyasını yerinə yetirməyə başladılar. Sənaye rayonlarında belə xidmətlərin mövcudluğu kiçik müəssisələrin müvəffəqiyyətli inkişafına səbəb oldu. Fin ekspertləri belə hesab edir ki, elm və istehsalın əməkdaşlığı, məhsuldarlığın artırılması, yeni iş yerlərinin təşkili və kiçik müəssisələrin inkişafı nöqtəyi-nəzərindən Biznes inkubatorlar çox effektiv alətdir. Bunlarla bərabər üstün sənaye texnologiyalarının kommersiyalaşdırılması, regionun imicinin yüksəldilməsi də Bİ-ların fəaliyyəti çərçivəsindədir. Baxmayaraq ki, Finlandiyada İnkubatorlarda təşkil olunan kiçik

müəssisələrin sayı ümumi yaranan kiçik müəssisələrlə müqayisədə xeyli azdır, onlar innovasiyaların inkişafında, yeni xidmət sahələrinin təşkilində, kommersiya sahəsində aparılan islahatlarda mühüm rol oynayırlar. 1750 kv.mtr ərazidə yaradılan Xyame biznes inkubatoru emal sahəsində iş yerlərinin yaradılmasını, bu sahədə elmi mərkəzlərdə aparılmış təcrübələrdən və sənayedə qazanılmış təcrübədən istifadə edəcəyini qarşıya məqsəd qoymuşdur. Bu mərkəz texniki kollec, müxtəlif universitetlərlə və elmi mərkəzlərlə əməkdaşlıq edir. Hal-hazırda Finlandiyada elektronika sahəsində təklif olunan iş yerlərinin yarısından çoxu bu biznes inkubator tərəfindən yaradılmışdır.

Almaniyada Biznes inkubatorların yaradılmasının uzun müddətli təcrübəsi mövcuddur. İlk dəfə 1983-cü ilin noyabr ayında Berlin Texniki universitetinin təklifi əsasında kiçik və orta səviyyələ müəssisələrin universitetlə əməkdaşlığını təmin etmək məqsədilə yaradılmışdır. Sonradan bu təcrübə inkişaf etdirilmiş və bu biznes inkubatorun fəaliyyəti genişləndirilmişdir (20):

- Universitetin tədqiqatlarının praktik nəticələrini kiçik müəssisələrə tətbiq etmək və alimlərə öz bizneslərini qurmaqda yardım etmək;
- Yeni məhsullar və xidmətlər təklif edən innovasiyalı müəssisələri təşkil etməklə Berlinin iqtisadi strukturunu inkişaf etdirmək;
- Şəhərin yeni innovasiyalı texnologiyaları təşkil edən elm və tədqiqat mərkəzlərinin potensialından istifadə etməklə regional inkişafı təmin etmək;
- Yeni yaradılan müəssisələr vasitəsilə iş yerlərini genişləndirmək, artıq fəaliyyətdə olan müəssisələri inkişaf etdirmək.

Drezdendə mikroelektronika sahəsində fəaliyyət göstərən və 3300 personalın çalışdığı iş yerinin bağlanmaq təhlükəsi mövcud olduqda onun əsasında 40-50 kiçik müəssisənin yaradılması ideyası Drezden biznes inkubatoru tərəfindən irəli sürülmüşdür. Hal hazırda bu müəssisələrdə 4 mindən çox işçi çalışır. İxtisaslı mütəxəssislər tərəfindən həmin ərazidə yaradılan Siemens şirkəti hal-hazırda subpodrat əsasında ildə 15 milyon mikropsosessor ictehsal edir ki, dünyada istehsal olunan mikroprosesorların 10 %-ə bərabərdir. Almaniyada hal-hazırda

300 –dən artıq texnoloji biznes inkubator (biznes-inkubator, sənaye parkı, texnopark, innovasiya mərkəzi) fəaliyyət göstərir.

Macarıstanda biznes inkubatorların yaradılması bir çox ölkələr tərəfindən qəbul edilmiş beynəlxalq təriflərə uyğun gəlir. Lakin sənaye zonalarının yaradılmasında Macarıstanın özünəməxsus proqramı vardır ki, bu proqram da aşağıdakı bölmələri əhatə edir:

- Kiçik və orta müəssisələrin inkişafına dəstək;
- Sahələrin və regionların inkişafının prioritet məsələlərinin həlli;
- Bu proqramın tətbiq olunduğu müəssisələr üçün daha əlverişli şəraitin yaradılması;
- Yerli və regional siyasətə təkan. Belə ki, bu parklar yerli orqanların təşəbbüsü ilə yaradılır, onları dəstəkləyir, yerli resursları cəlb edərək yeni iş yerləri təşkil edir;
- Xarici investisiyaları cəlb etmək üçün münbit şəraitin yaradılması.

Qırğızıstanda işgüzar inkubatorların yaradılmasında məqsəd məhdud fəaliyyət göstərən müəssisələri genişləndirmək, onlar üçün əlverişli şərait yaratmaqdan ibarətdir. Müəssisələrin inkubasiya dövrünü məhdudlaşdırmaq, onları inkubasiya dövründə bütün xidmətlərlə təmin etmək, maliyyə yardımı göstərmək və tez bir zamanda biznes inkubatorları tərk etməsini saxlamaq Qırğızıstan biznes-inkubatorlarının əsas xüsusiyyətidir.

Latviyada 1992-ci ildə Elm və təhsil nazirliyi tərəfindən innovasiya istehsalın inkişaf etdirmək üçün texnoloji park və mərkəzlərin təşkil olunması üçün proqram hazırlanmışdır. Bundan bir qədər sonra isə Latviya hökuməti tərəfindən İnnovasiya fəaliyyəti Konsepsiyası hazırlandı. Bu Konsepsiyanın da təşəbbüskarı Elm və təhsil nazirliyinin ali təhsil və elm departamenti oldu. 1991-ci ildən başlayaraq Latviya dövləti tərəfindən elmi araşdırmalara ayrılan maliyyə vəsaiti azaldılmağa başlamışdır ki, bu da Elmlər Akademiyasının tədqiqat institutlarında, universitetlərdə və s. elmi mərkəzlərdə kadrların ixtisarına səbəb olurdu. Departament tərəfindən bu konsepsiyanın hazırlanmasında məqsəd elm və istehsal

arasında əlaqə qurmaq üçün elmi-texnoloji mərkəzlər, innovasiya –texnologiya mərkəzləri yaratmaq, elm mərkəzlərində yaradılan innovasiyaları kommersionlaşdırmaq, elmi işçilərin ixtisarlara qarşısını almaq və həmçinin bununla kiçik və orta biznesi dəstəkləməklə iqtisadi inkişafı stimullaşdırmaqdan ibarət olmuşdur. Eyni zamanda yüksək keyfiyyətli istehsalın təşkil olunması, beynəlxalq iqtisadi və elmi əməkdaşlığın gücləndirilməsi, Latviyada iqtisadi sistemdə aparılmış yenidənqurma nəticəsində işlərini itirmiş yüksək-ixtisaslı mütəxəssislərin və ekspertlərin işlə təmin olunması da bu Konsepsiyada öz yerini tapmışdır. Bundan başqa elmi-texnoloji mərkəzlər, innovasiya–texnologiya mərkəzləri biznes planların hazırlanmasında yeni qruplara məsləhət xidmətləri verməli, marketinin təşkili, keyfiyyətin idarə olunması, bazarın konyukturunun öyrənilməsi, beynəlxalq əməkdaşlıq və s. sahələrdə yeni müəssisələri maarifləndirməlidir.

İstər Amerikada, istərsədə İngiltərədə digər dövlətlərdə yaradılan innovasiya qrupları ali məktəblərlə, elmin başqa mərkəzləri ilə sıx əlaqəli çalışırdılar. Bu Mərkəzlərdə universitetlərin, sənayenin və regionların maraqlarının koordinasiyası qurulurdu və təmin edilirdi. Ali məktəblər və sair elmi mərkəzlər öz alimlərinə tədqiqatlarını təcrübədə sınaqdan çıxartmaq və bunun əsasında yeni texnika, texnologiya, material və s. istehsal edib öz işinin nəticəsini görmək imkanı yaradır. Biznes inkubatorlarla çalışmaq eyni zamanda alimlərə sahibkarlıq təcrübəsi qazanmaqda yardım edir.

II FƏSİL. KİÇİK SAHİBKARLIQ VƏ ÖLKƏNİN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA ONUN ROLU

2.1. Kiçik sahibkarlıq əhalinin həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi mexanizmi kimi

Bazar iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsi sayılan sahibkarlıq iqtisadi artım tempinə, ümumi daxili məhsulun strukturuna və keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsir göstərir, harmonik ictimai inkişafa səbəb olur. Fəaliyyət miqyasına görə, sahibkarlığın üç növü fərqlənir: kiçik, orta və iri sahibkarlıq.

Sahibkarlıq ilk dəfə kiçik biznesdə təcəssüm tapmışdır. Kiçik biznes küçədə meyvə satandan tutmuş, kosmik proqramlar üçün nəzərdə tutulan mürəkkəb və ya yüksək texnologiyaya malik məhsulların istehsalçısına qədər son dərəcə müxtəlif fəaliyyət sahələrində çalışanları özündə birləşdirir [14].

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinə istehsal kooperativləri və kommersiya təşkilatları, hüquqi şəxs yaratmadan fərdi sahibkarlar və kəndli fermer təsərrüfatları aiddir. Kiçik sahibkarlıq ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynayır, sağlam rəqabət mühitinin formalaşmasına, yeni iş yerlərinin yaradılmasına, əhalinin məşğulluq probleminin həllinə, yerli xammal resurslarından və istehsalat tullantılarından istifadə edərək bazarın əmtəə və xidmətlərlə zənginləşdirilməsinə səbəb olur. Kiçik sahibkarlıq subyektləri bazar konyukturunun dəyişilməsinə operativ şəkildə reaksiya verir, bazar iqtisadiyyatına mobillik və çeviklik gətirir, həmçinin çox da böyük həcmdə olmayan investisiya qoyuluşu hesabına istehlakçıların daim artan tələbatına uyğun geniş çeşidli istehlak malları istehsal edirlər.

İqtisadi ədəbiyyatda kiçik sahibkarlığın mahiyyəti, məzmunu və fəaliyyət mexanizmi barədə müxtəlif fikirlərə rast gəlinir. Bu isə kiçik müəssisələrin yaradılması məqsədlərinin, fəaliyyət sahələrinin və idarəetmə mexanizmlərinin müxtəlifliyi, tarixi inkişaf mərhələlərinin xüsusiyyətləri, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin kreditləşdirilməsi və maliyyələşdirilməsi, sahibkarlıq mühitinin

yaxşılaşdırılması ilə əlaqədardır. Bu baxımdan kiçik sahibkarlığın davamlı inkişafı və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında onun rolunun artırılması problemi aktualıq kəsb edir və onun elmi tədqiqinə ehtiyac vardır.

Dünyanın əksər ölkələrinin iqtisadiyyatında əhəmiyyətli rol oynayan kiçik sahibkarlığı iri təsərrüfatçılıq formalarından fərqləndirmək üçün onun kəmiyyət və keyfiyyət nöqtəyi-nəzərindən xarakterizə edilməsi vacibdir. «Kiçik sahibkarlıq» anlayışının dəqiq müəyyənləşdirilməsi iqtisadiyyatın bu sektorunda maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin statistik uçotunun aparılmasına, vergi, maliyyə, kredit, inzibati və s. sahələrdə kiçik müəssisələrə dövlət dəstək proqramlarının işlənilib hazırlanmasına imkan verir.

Kiçik sahibkarlığı müəyyənləşdirmək üçün aşağıdakı meyarlardan istifadə olunur. Birincisi, «müstəqillik meyarı» sayılır, hansı ki, yalnız hüquqi şəxs üçün fəaliyyət göstərir və nizamnamə kapitalının formalaşmasında məhdudiyyətlər qoyulur. Belə ki, xarici təşkilatların, xeyriyyə fondunun, kiçik və orta sahibkarlıq subyektı olmayan hüquqi şəxslərin kiçik müəssisənin nizamnamə fondunda iştirak payı 25 faizdən çox olmamalıdır. İkincisi, məşğul olan işçilərin orta siyahı sayıdır. Üçüncüsü, satışın (dövriyyənin) həcmidir. Dördüncüsü, əlavə dəyər vergisi nəzərə alınmadan aktivlərin dəyəridir. Bunlar kiçik sahibkarlıq subyektlərinin müəyyənləşdirilməsinin kəmiyyət meyarlarıdır.

Müəssisələrin kiçik sahibkarlıq subyektlərinə aid edilməsi üçün təkcə kəmiyyət meyarlarından istifadə aşağıdakı şərtlərə və vəziyyətlərə görə kifayət deyil:

- iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin obyektiv şəraiti müqayisə olunan deyil, çünki hər bir ölkə və sahə üçün kiçik müəssisə anlayışı korrektə tələb edir;

- satışın (dövriyyənin) həcmi aktivlərin dəyəri kimi kəmiyyət meyarlarının hesablanması metodikasında sahələrarası fərqləri göstərir ki, bu da müqayisəli təhlil zamanı ciddi səhvlərə gətirib çıxara bilər;

- kiçik müəssisə kateqoriyasına aid edilərkən kəmiyyət meyarlarındakı fərqlər nəzərəcarpacaqdır.

Kiçik sahibkarlığın adekvat müəyyənləşdirilməsi və onun korrekte edilməsi ABŞ qanunvericiliyində daim nəzərə alınır, hökumət strukturları kiçik müəssisələrin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində tədbirlər həyata keçirirlər.

Beləliklə, kiçik sahibkarlığın müəyyənləşdirilməsinə formal-kəmiyyət yanaşmasının keyfiyyət meyarları ilə tamamlanmasına zərurət yaranmışdır.

Kiçik sahibkarlığın müəyyənləşdirilməsinin keyfiyyət meyarlarına aiddir [16, s. 107-108].

- məhsulun (xidmətin) nisbətən az miqdarda istehsal edilməsi;
- nisbətən məhdud resurslar və qeyri-mərkəzləşdirilmiş maliyyə mənbələ-rindən üstün istifadə olunmasıdır ki, bu da əsas fəaliyyət çərçivəsindən kənara çıxmağa praktiki imkan vermir;
- yüksək təşkilati-funksional çeviklik və mobillik;
- idarəetmə sisteminin zəif inkişaf etməsi, firmanın fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və nəzarət prosedurlarının sadə olması;
- menecmentin sistemsizliyi, «sağlam fikrin» üstünlük təşkil etməsi;
- yalnız məhdud bazar segmentlərinə malik olmaq qabiliyyəti;
- istənilən halda firmanın hüquqi müstəqilliyinin qorunub saxlanılmasına cəhd edilməsi;
- bazara, azad ticarətə, özünütəkrar istehsalın rəqabət mexanizminə dəqiq hədəflənmə.

Sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 20 aprel tarixli 57 nömrəli qərarı ilə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə kiçik sahibkarlıq (biznes) subyektlərinin müəyyənləşdirilməsi meyarlarının hədləri təsdiq edilmişdir. Belə ki, kiçik sahibkarlıq subyektlərini müəyyənləşdirmək üçün məşğul olan işçilərin sayı və illik dövriyyənin həcmi göstəricilərindən istifadə olunması nəzərdə tutulur. Yeni

yaradılmış sahibkarlıq subyektləri üçün məşğul olan işçilərin sayı, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fərdi sahibkarlar üçün illik dövriyyənin həcmi əsas meyar kimi götürülür. Müəssisələrin fəaliyyət miqyasına görə kiçik, orta və iri sahibkarlıq subyektlərinin müəyyənləşdirilməsi meyarları «Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunda da qeyd edilmişdir.

Kiçik biznes anlayışının geniş işlədildiyi ABŞ-da fəaliyyət sferasından, ortaillik gəlirin həcmindən və məşğul olan işçilərin sayından asılı olaraq kiçik biznes subyektlərini müəyyənləşdirmək üçün 37 meyardan istifadə edilir. Böyük Britaniyada kiçik sahibkarlığın müəyyənləşdirilməsi meyarları kimi məşğul olan işçilərin orta siyahı sayı, müəssisənin illik dövriyyəsi və aktivlərinin dəyəri göstəriciləri tətbiq edilir. Avropa İttifaqı ölkələrində Avropa Komissiyasının tövsiyələrinə (6 may 2003-cü il tarixli) əsasən müstəqillik meyarı - müəssisənin nizamnamə kapitalında kənar firmaların, xeyriyyə fondunun iştirakının 25 faizdən çox olmaması, məşğul olan işçilərin sayı 11-50 nəfər; illik dövriyyə 10 milyon evro-ya qədər və illik balans dəyəri 10 milyon evro-ya qədər olması nəzərdə tutulur [31, s.1064]. Bütün bunlar təsdiq edir ki, Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığın (biznesin) normativ-hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi Avropa İttifaqı ölkələrinin qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Əhalinin həyat keyfiyyəti ümumi rifah nəzəriyyəsinin tərkib hissəsidir. Həyat keyfiyyəti nəzəriyyəsi A.Smit və D.Rikardonun vaxtında yaranmış və uzun axtarış yolu keçmiş, lakin həll edilməmiş bir sıra problemləri qalmışdır. Müasir həyat keyfiyyəti nəzəriyyəsinin mənbəyi sərvət haqqında elmdən götürülmüş, sonradan rifah nəzəriyyəsinə transformasiya olunmuşdur, hansı ki, əsasında həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi ilə bilavasitə əlaqədar nəzəri ümumiləşdirmələr edilmişdir.

İnsanların ilk dəfə sərvətə münasibəti özlərinin müxtəlif yaşayış formaları ilə əlaqədar olmuşdur. Böyük coğrafi kəşflər nəticəsində əhalinin sərvəti kimi qızıl və gümüş (dünya pul funksiyası) ilə ölçülməyə başladı. Merkantilislər pulu, ilk

növbədə qızılı sərfət sayırdılar. Onlar bir çox problemlərin həllini qiymətli metalların ixracının qadağan edilməsində, idxalın məhdudlaşdırılmasında, ölkəyə pulun axını ilə əlaqədar təsərrüfat fəaliyyətinin mükafatlandırılmasında, aktiv ticarət balansının dəstəklənməsində görürdülər. Merkantilizmin proteksionizm siyasəti milli iqtisadiyyatın xarici rəqiblərdən mühafizəsinə yönəlmişdir.

Fiziokratlar təbii amillərin iqtisadiyyata təsirini öyrənərək qeyd edirlər ki, sərvətin mənbəyi yalnız əkinçilikdəki əməkdir. Məhz ona görə də, onlar əsas diqqəti sərvətin natural – əşya formasına, yəni kənd təsərrüfatı istehsalına yönəlmişlər. Sonradan bu fikir T.Maltuson elmi məktəbinin nümayəndələri tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. O, rifahın artmasını əhalinin sayının artması ilə əlaqələndirmiş, hansıki öz növbəsində çoxlu mənəvi, mədəni və sosial amillərin təsiri altında dəyişilir. Sosial ədalətin bolgüsündə və təsdiqindəki ziddiyyətlərin aradan qaldırılması imkanları və vacibliyi məsələsinə K.Marks ayrıca əsər həsr etmişdir. Marjinalizmin meydana çıxması, sərvət nəzəriyyəsindən rifah nəzəriyyəsinə keçid həmin nəzəriyyənin modernləşdirilməsinə səbəb olmuşdur.

«Həyat keyfiyyəti» termini ilk dəfə ABŞ-da 1950-1960-cı illərdə işlədilmişdir. Bu bir tərəfdən sosial problemlərin dərinləşməsi və kapitalizmin ziddiyyətləri və qlobal nəticələri, digər tərəfdən isə ümumi rifah nəzəriyyəsindəki ziddiyyətlərin aradan qaldırılmasına cəht göstərməsi ilə əlaqədar olmuşdur.

ABŞ və Qərbin rəsmi hakimiyyət dairələri həyat keyfiyyəti probleminə müraciət etmişlər. Belə ki, ABŞ prezidenti Dc.Kennedi 1963-cü ildə konqresə göndərdiyi məktubda «həyat keyfiyyəti» terminini işlətmişdir. Almaniya Federal Respublikasının Kansleri V.Brandt 1973-1976-cı illərdə öz kabinetinin daxili siyasətinin başlıca məqsədi kimi həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasını söyləmişdir. «Həyat keyfiyyəti» termini Avstriya, Niderland və digər ölkələrin iqtisadi siyasətində nəzərdə tutulur. Fransada ətraf mühit və abadlıq, idman və turizm məsələləri ilə məşğul olan «Həyat keyfiyyəti» nazirliyi yaradılmışdır. XX əsrin 60-cı illərində «həyat keyfiyyəti» məfhumu «sosial indikatorların» öyrənilməsi çərçivəsində tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

M.Cons və M.Fleks «həyat keyfiyyətini» tədqiq etmək üçün 14 blok göstəricilərdən (gəlir, işsizlik, kasıblıq, yaşayış təminatı, təhsil, fiziki və psixoloji sağlamlıq, havanın çirklənməsi, ictimai qayda, yollarda təhlükəsizlik, bərabərsizlik, cəmiyyət problemləri, idarəetmədə iştirak, normadan kənar davranış) istifadə etmişdir. AFR-də «həyat keyfiyyətinin» 53 indikatorundan istifadə olunur. Yaponiyada rifahın 35 parametrlərini nəzərə almaqla model işlənmişdir.

Azərbaycan Respublikasında həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi problemlərinin nəzəri və praktiki koordinatoru kimi Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirlikləri, həmçinin, Standartlaşma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi məşğul olurlar. Kiçik sahibkarlığın inkişafı əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının mühüm amili kimi çıxış edir. Kiçik sahibkarlıq subyektləri əsas kapitalla investisiya qoyuluşunu artırır, innovasiya işləmələri ilə məşğul olurlar. Eyni zamanda kiçik müəssisələr əhalinin məşğulluğunun yüksəldilməsinə, xeyriyyə xarakterli layihələrin yerinə yetirilməsinə, vergi ödəməklə yerli büdcə gəlirlərinin artırılmasına, yaşayış səviyyəsinə görə əhalinin kəskin təbəqələşməsinin aradan qaldırılmasına səbəb olur, bir sözlə həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsində müstəsna rol oynayır.

Sahibkarlıq mühiti şirkətin fəaliyyətinə və bütövlükdə iqtisadiyyatın inkişafına təsir edir. Yaxşı sahibkarlıq mühiti şirkətin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini genişləndirməyə və milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafına imkan verir, həmçinin innovasiyanın tətbiqini sürətləndirir. Pis sahibkarlıq mühiti isə əksinə, biznesin inkişafına əngəl törədir və milli iqtisadiyyatın inkişafını ləngidir.

Biznes fəaliyyətinin həyata keçirildiyi müəyyən şəraitlərin məcmusu sahibkarlıq (biznes) mühiti adlanır. Xarici elmi ədəbiyyatda «biznes environment» termininə rast gəlinir ki, onun hərfi tərcüməsi biznes-əhatə deməkdir.

Sahibkarlıq mühitinin əsas təşkilədicilərinə iqtisadi, siyasi, hüquqi, sosial-mədəni, texnoloji, institusional, ərazi-coğrafi komponentlər daxildir. Sahibkarlıq mühitinin tərkibində daxili (mikromühit) və xarici (makromühit) amilləri fərqləndirilir. Makroiqtisadi təşkilədicilər daxili bazarın ölçüsü, azad ixtisaslı işçi

qüvvəsinin sayı, infrastrukturun vəziyyəti, inflyasiyanın tempi, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin səviyyəsi ilə xarakterizə olunur.

Ölkə səviyyəsində sahibkarlıq mühitinin indikatorları qismində dövlətin idarəetmə keyfiyyəti, hüquqi sistem, siyasi sabillik, iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyəti, cinayətkarlığın səviyyəsi, infrastrukturun vəziyyəti, maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi, yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsinin sayı, vergitutma sistemi çıxış edir. Bu amillər bir-birilə sıx qarşılıqlı əlaqədirlər. Belə ki, zəif hüquqi sistem, bank sistemində sağlam rəqabətin olmaması və informasiya infrastrukturunun kifayət qədər inkişaf etdirilməməsi kiçik sahibkarlıq subyektlərinin maliyyələşdirmə və kreditləşdirmə mənbələrinə çıxışını çətinləşdirir. Bütün bunlar sahibkarlıq mühitinin biznesin inkişafına və iqtisadi artıma kompleks təsiri haqqında fikir söyləməyə əsas verir.

Dünya bankı sahibkarlıq mühitinin keyfiyyətini təhlil edərkən biznesin inkişafını ləngidən 13 amili seçmişdir: korrupsiya, məhkəmə sisteminin işi, cinayətkarlıq, maliyyələşdirmə mənbələrinə əlçatma, iqtisadiyyatın qeyri-formal sektoru tərəfindən rəqabət, enerji və nəqliyyat, vergi dərəcələrinin səviyyəsi, vergi orqanlarının işi, lisenziyanın verilməsi, ticarət tənzimlənməsi, əmək qanunvericiliyi, heyətin ixtisas səviyyəsi.

Podsovet ölkələrində, o cümlədən, Azərbaycan Respublikasında sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını ləngidən əsas səbəblər qismində korrupsiya, vergi dərəcələrinin yüksək olması, maliyyələşdirməyə və kreditləşdirməyə əlçatmanın məhdudluğu, lisenziyaların verilməsindəki çətinliklər göstərilir. Azərbaycan hökuməti sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində mütəmadi tədbirlər həyata keçirir. Sahibkarlığın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi, lisenziyalaşdırılan fəaliyyət növlərinin sayının azaldılması, lisenziyaların «Asan Xidmət» Mərkəzləri tərəfindən verilməsi, həmçinin sahibkarları incidən şəxslərin ciddi cəzalandırılması barədə görülən konkret tədbirlər buna bariz sübutdur.

Sahibkarlıq mühitinin keyfiyyəti və iqtisadi artım indikatorları arasında sıx qarşılıqlı əlaqə vardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-

iqtisadi inkişafına dair Dövlət Proqramları çərçivəsində müasir infrastrukturların yaradılması və sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər milli iqtisadiyyatın, xüsusilə qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına səbəb olmuşdur.

2.2. Kiçik sahibkarlığın inkişafının müasir vəziyyəti

Kiçik sahibkarlığa maliyyə-kredit dəstəyinin verilməsi iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin ən mühüm alətidir. Bu sahədə dövlətin başlıca vəzifəsi ondan ibarətdir ki, maliyyələşdirmənin səmərəli formasından istifadə etməklə normativ-hüquqi baza əsasında yerli və xarici banklardan kredit alınması məsələsində zəminlik formasında kiçik sahibkarlığa həqiqətin məqsədli dəstək göstərsin. Bu formada dövlət dəstəyi kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici bazarlara çıxmasına və rəqabət bazarında öz mövqeyini möhkəmləndirməyə kömək edə bilər.

Kiçik sahibkarlığın beynəlxalq kreditləşdirilməsi əsas institutu kimi Xarici İqtisadi Bank (XİB) və onun bazasında yaradılmış xüsusi təşkilatlar çıxış edirlər. Məsələn, Rusiyada kiçik sahibkarlığa maliyyə dəstəyi məsələsi ilə XİB-nin filialı olan Kiçik və Orta Sahibkarlıq Bank məşğul olur. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində kiçik sahibkarlığa maliyyə-kredit dəstəyi kiçik müəssisələrin innovasiyalı inkişafının stimullaşdırılmasına xidmət edir.

İndi xarici ölkələrdə kiçik müəssisələrin inkişaf xüsusiyyətlərini, eləcə də kiçik biznesə dəstək üzrə həyata keçirilən tədbirləri nəzərdən keçirək. Avropa İttifaqı ölkələrində kiçik və orta biznesin inkişafına dair milli proqramlar icra olunur, hansı ki, onlarda müxtəlif vasitələrdən istifadə etməklə kiçik müəssisələrin maliyyələşdirmə mənbələrinə çıxışı üçün konkret tədbirlər nəzərdə tutulur.

Almaniyada kiçik sahibkarlığa dövlət dəstək sisteminin əsasını təşkil edən başlıca prinsip inkişafı stimullaşdıran kömək göstərilməsidir. Bunun üçün Almaniyada bir neçə xüsusi alətlər və konkret proqramlar işlənib hazırlanmışdır.

Böyük Britaniyada kiçik müəssisələrin stimullaşdırılmasında dövlətin büdcə siyasəti əhəmiyyətli rol oynayır. Belə ki, aşağıdakı ümumi xarakterli tədbirlər nəzərdə tutulur: kiçik müəssisələr üçün aşağı vergi dərəcəsinin qoyulması, əlavə dəyər vergisini hesablamaq üçün balansın tərtib edilməsi, vaxtı keçmiş borcların ödənilməsində effektiv güzəşt sisteminin tətbiq edilməsi. Kiçik müəssisələrə büdcə tədbirlərindən başqa əmlak vergisinin tutulmasında güzəşt təqdim olunur ki, bu da likvidlik probleminin həllinə kömək edir.

İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrdə mövcud sosial-iqtisadi vəziyyətə uyğun olaraq dövlət kiçik sahibkarlığa dəstək sistemində, xüsusilə vergi siyasətində və gəlir vergisi sahəsində müəyyən dəyişikliklər və əlavələr işləyib hazırlayır və tətbiq edir [31].

Amerikada kiçik sahibkarlığa dövlətin dəstək siyasətini ABŞ konqresinin 1953-cü ildə yaratdığı «Kiçik biznes işi üzrə Administrasiya» (KBA) həyata keçirir. Bu koordinasiyaçı orqanın hər bir regionda və şəhərdə nümayəndəlikləri var, hansı ki, dövlət təşkilatları və bazar strukturları ilə birlikdə kiçik biznesə dəstək üzrə müxtəlif proqramlar icra edirlər. KBA kommersiya bankları və digər kredit təşkilatlarının vasitəsilə kredit proqramları həyata keçirir, həm də alınmış kreditlərin qaytarılmasına 75-80 faiz zəmin durur. Beləliklə, kiçik müəssisələrin müxtəlif mənbələrdən maliyyə resurslarına əlçatanlığını təmin etmək üçün əlverişli şərait yaradılır.

Avropa ölkələrində iri və kiçik biznes subyektləri arasında əməkdaşlığın genişlənməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, kiçik və iri şirkətlər arasında franşayzing prinsipi əsasında sazişlər bağlanılır, kiçik firmalar iri şirkətlərin adından və ticarət nişanından, maliyyə və texniki imkanlarından geniş istifadə edirlər.

Böyük Britaniyada iri və kiçik şirkətləri arasında əməkdaşlığın inkişafı mükafatlandırılır. İqtisadi İnkişafın Milli Şurası kiçik firmaların ixtisaslaşması üzrə kataloq hazırlayır və onun köməyiylə iri şirkətlər potensial tərəfdaşları seçə bilər.

Azərbaycan Respublikasında kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyi aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir: kiçik sahibkarlara sadələşdirilmiş vergi sistemi tətbiq edilir; aqrar sektorda çalışan sahibkarlar, torpaq vergisi istisna olmaqla, bütün vergi növlərindən azad edilir, İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan sahibkarlara güzəştli şərtlərlə kreditlər verilir, «Aqrolizinq» ASC xətti ilə sahibkarlara ucuz qiymətlərlə mineral gübrələr və texniki vasitələr satılır.

Kiçik sahibkarlıq mühüm sosial-iqtisadi funksiyalar yerinə yetirir və ona görə də müasir dövrdə onun rolunun artması təsadüfi deyil, əslində zəruri qanunauyğunluqdur. Bunu Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf dinamikasından aydın görmək olar (Cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin əsas göstəriciləri

GÖSTƏRİCİLƏR	İLLƏR						2014-cü il-də 2005-ci ilə nisbətən, faizlə
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı, vahid	11982	14532	14187	13658	14461	14398	120,2
İşləyənlərin siyahı sayı, nəfər	73447	93205	90182	95503	108976	115035	156,6
Orta aylıq əmək haqqı, manat	61,5	207,0	222,2	263,3	303,5	348,0	565,9
Məhsulun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, mln. manat	657,5	1776,9	1966,3	2404,4	3139,8	2547,2	387,4

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2015, Bakı, 2015, s.124-125.

Cədvəldən göründüyü kimi, 2005-2014-cü illərdə Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin bütün əsas göstəriciləri yüksəlmiş, yəni sahibkarlıq sübyekt-

lərinin sayı 20,2 faiz, onlarda işləyənlərin siyahı sayı 56,6 faiz, orta aylıq əmək haqqı 5,7 dəfə və məhsul (işlər, xidmətlər) istehsalı 3,9 dəfə artmışdır. Bu göstəricilərin müqayisəli təhlilindən belə nəticə çıxarmaq olar ki, sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyət miqyası genişlənmiş, əmək məhsuldarlığı və digər iqtisadi səmərəlilik göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına görə, kiçik sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisələrin 42,4 faizi, işləyənlərin 33,6 faizi və məhsulun (işin, xidmətin) 25,6 faizi topdansa satış və pərakəndə satış ticarətin payına düşür. Həmin göstəricilər üzrə ikinci yeri sənaye (12,0; 15,1 və 15,2 faiz), üçüncü yeri kənd təsərrüfatı, ovçuluq, meşəçilik və balıqçılıq (12,4; 5,1 və 8,9 faiz) təşkil edir (cədvəl 3).

Cədvəl 3.

İqtisadi fəaliyyət növləri üzrə kiçik sahibkarlığın quruluşu, faizlə

Fəaliyyət sahələri	2005-ci il			2014-cü il		
	Müəssi- sələrin sayı	İşləyənlərin sayı	Məhsu- lun (işin, xidmətin) həcmi	Müəssi- sələrin sayı	İşləyənlərin sayı	Məhsu- lun (işin, xidmətin) həcmi
Sənaye	15,4	26,3	20,1	12,0	15,1	15,2
Kənd təsərrüfatı, ovçuluq, balıqçılıq	11,0	11,6	3,0	12,4	5,1	8,9
Tikinti	8,4	13,9	42,1	6,9	10,9	14,4
Ticarət	48,7	30,6	24,5	42,4	33,6	25,6
Nəqliyyat, anbar təsərrüfatı və rabitə	2,0	1,2	1,7	5,3	4,9	10,1
Təhsil	0,3	0,4	-	1,4	1,7	0,3
Səhiyyə və sosial xidmətlər	0,6	0,9	0,4	2,1	2,6	0,8
Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar	7,6	8,4	6,6	1,9	1,6	1,2
Kommunal, sosial və şəxsi xidmətlər	3,2	5,0	0,8	10,8	16,2	16,9
Digər sahələr	2,8	1,7	0,8	4,8	8,3	6,6
CƏMI	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2015, Bakı, 2015, s.127 və 132

Azərbaycan iqtisadiyyatında məşğul əhalinin 2,5 faizi, ümumi daxili məhsulun 4,3 faizi kiçik sahibkarlığın payına düşür (cədvəl 4).

Cədvəl 4.

Azərbaycanın əsas iqtisadi göstəricilərində kiçik sahibkarlığın xüsusi çəkisi, faizlə

Göstəricilər	2005-ci il	2010-cu il	2014-cü il
İqtisadiyyatda məşğul olan əhalinin sayı	1,8	2,1	2,5
Ümumi daxili məhsul	5,2	4,2	4,3
Orta aylıq əmək haqqı	49,8	62,4	78,3

Mənbə: Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2015, Bakı, 2015, s.38, 39, 124 və 125

Xarici ölkələrdə kiçik sahibkarlıq iqtisadiyyatın ənənəvi sektoru sayılır və onun inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, Avropa İttifaqı ölkələrində ümumi daxili məhsulun 58 faizi və bütün iş yerlərinin 67 faizi kiçik sahibkarlıq müəssisələrinin payına düşür. ABŞ-da kiçik sahibkarlıq müəssisələri ümumi daxili məhsulun 40 faizin və məşğul olan əhalinin 50 faizini təşkil edir. Analoji mənzərə Yaponiya, Böyük Britaniya, Çin və digər ölkələrdə müşahidə olunur [31, s.1066]. Deməli, Azərbaycan kiçik sahibkarlığın inkişaf səviyyəsinə görə dünyanın inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrindən çox geri qalır.

Dünyanın əksər ölkələrində kiçik sahibkarlığı inkişaf etdirmək üçün klaster yanaşmasına əsaslanan innovasiyalı inkişafın effektiv mexanizmləri və alətlərindən istifadə olunur. Klaster anlayışını iqtisadi ədəbiyyata Maykl Porter (1990-cı il) gətirmişdir. Klaster coğrafi əlamətlərinə görə, təmərküzləşmiş qarşılıqlı əlaqəli şirkətlər qrupu, ixtisaslaşmış malməndərənələr, müvafiq sahələrdə firmalar, həmçinin onların fəaliyyəti ilə əlaqədar müəyyən sahələrdə rəqabətdə olan və eyni zamanda birgə iş görən təşkilatlardır [29, s.485].

İnkişaf etmiş ölkələrin iqtisadiyyatının 50 faizini klasterlər əhatə edir. ABŞ-da müəssisələrin əksəriyyəti klaster çərçivəsində işləyir və ümumi daxili məhsulun 60 faizdən çoxunu istehsal edirlər. Avropa İttifaqı ölkələrində işçi qüvvəsinin 38 faizi klasterlərdə məşğuldur [32, s.5].

Son illər Azərbaycanda sənaye klasterlərinin yaradılması istiqamətində müəyyən işlər görülmüş, yəni sənaye məhəllələri, texniki parklar, biznes inkubatorları yaradılıb. Klasterlərin tərkibində kiçik müəssisələrin birgə fəaliyyət göstərməsi kiçik sahibkarlığın sürətli inkişafına və ölkənin sosial-iqtisadi inkişafda onun rolunun əhəmiyyətli dərəcədə artmasına səbəb ola bilər.

2.3. Biznes-inkubatorların əlverişli sahibkarlıq mühitinin formalaşmasına təsiri

Azərbaycanda biznes-inkubatorlara yeni işə başlayan şirkətlər üçün əlverişli şərait yaradan təşkilat kimi baxılır. İnkubatorlar yeni yaradılmış şirkətlər üçün binalar təklif edir və onlara lazımı idarəetmə, normativ və mühasibat köməklikləri göstərirlər (10, s.15).

Həm inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı, həm də keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə yeni müəssisələrin yaradılmasını həvəsləndirmək üçün inkubatorların iş təcrübəsinə əsaslanmaq lazımdır. Hazırkı vaxta qədər biznes-inkubatorların necə işləməsi, iqtisadi inkişaf prosesində onların nə cür iştirakı və onların göstərdiyi hansı əsas xidmətlər haqqında kifayət qədər təcrübə toplanmışdır. Beləliklə, biznes-inkubatorun yaradılması haqqında qərar mükəmməl planlaşdırma və hazırlıqla həyata keçirilməli və ölçüb-biçilmiş, obyektiv təhlilə əsaslanmalıdır (24, s.15-21).

İdarəetmə komandasının iştirakçılarını yerli hakimiyyət orqanları, yerli özəl biznes təşkilatları, ictimai təşkilatlar və yerli tədris müəssisələri təmsil etməlidir. Belə komandanın tərkibinə, bir qayda olaraq on nəfərə qədər adam daxildir. Onlardan biri rəhbər təyin edilməlidir.

İdarəetmə komandası inkubatorun məqsədini müəyyən etməlidir. Biznes-inkubatorlar qarşısında çoxlu-çoxlu məqsədlər qoyula bilər ki, bunların da içərisində ən vacibləri aşağıdakılar sayılır:

- iş yerlərinin yaradılması;
- yeni şirkətlərin təsis olunması;
- texnologiyaların modernləşdirilməsi, verilməsi, yeni elmi kəşflərin istifadəsi;
- spesifik vəzifələrin həlli, məsələn, qadınlara, immiqrantlara və azadlıqlara kömək göstərilməsi üçün.

Digər bir sıra məqsədləri də ayırmaq olar:

- regionda iqtisadi artıma kömək;
- regionun sənayesinin diversifikasiyası;
- sponsorların investisiyaları üzrə “multiplikator effekti”nin əldə olunması;
- regionda iqtisadi aktivliyin yüksəldilməsi.

Komanda inkubatorun qəbul edəcəyi müştəri müəssisələrin tipini və qəbul şərtlərini müəyyən etməlidir. Kiçik və orta müəssisələrin biznes-inkubatora qəbulu şərtləri aşağıdakılar ola bilər;

- sahibkar özünün gələcək biznes konsepsiyasına malik olmalıdır;
- sahibkar biznes-planı malik olmalıdır;
- sahibkar öz biznesində yeni olmalıdır.

Komanda regionun işə götürənləri, orada yerləşən müəssisələrin növləri, ümumi gəlir və qazancları, yerli vergitutma, münasib qiymətlərlə ofis binalarının mövcudluğu, lizinq imkanları haqqında, infrastruktur və nəqliyyat sistemi haqqında informasiyaya malik olmalıdır. Təklif edilən xidmət növləri və proqramlar haqqında bilik yeni işə başlamış yerli xırda firmalar üçün çox faydalıdır.

Toplanmış informasiyanı təhlil etməklə, komanda gələcək biznes-inkubatoru layihələndirməlidir. O, yekun olaraq inkubatorun məqsəd və vəzifələrini müəyyən etməli, onun kömək göstərəcəyi müəssisənin növünü, eləcə də inkubatorun tipini

və yerləşdiyi yeri təyin etməlidir. Komanda həmçinin inkubatorun biznes-planını hazırlamalıdır.

Komanda inkubatorun təşkili üçün hansı resurslara malik olduğunu, eləcə də onun yerləşməsi üçün yer seçməyi müəyyən etməlidir. Biznes-inkubatorun binası kifayət qədər tutumlu olmalıdır ki, icarədən real gətirməli, özünüödəməni təmin etməli və ya digər daxilolmalar hesabına zərərlər örtülməlidir. İnanəvə və sponsor vəsaitlərinin səfərbər olunmasına da zərurət meydana çıxıb bilər.

İdarə edənin seçilməsinə son dərəcə diqqətli yanaşmaq lazımdır. İdarə başçısı və ya diktator inkubatorun uğurunun təmin edilməsində aparıcı rola malikdir. Inkubatorun uğuru və ya uğursuzluğu onun direktorunun işgüzar keyfiyyətləri ilə və işin effektivliyi ilə, eləcə də onun müştəri müəssisələrə həsr etdiyi vaxtın miqdarı ilə müəyyən edilə bilər. Inkubatorun direktorunu, hər şeydən əvvəl, onun sahibkarlarla işləmək və sahibkarlara öz şirkətlərini “yetiştirilməkdə” kömək etmək qabiliyyəti ilə seçmək lazımdır. Direktor sahibkarlıq və biznesin inkişafı məsələlərindən əla baş çıxarmalıdır. Biznes-inkubatora, bir qayda olaraq, həmçinin katib, nəzarətçi texnik, mühasiblər, hüquqşünaslar, sığorta agentləri və bankir tələb olunur.

Biznes-inkubatorun yaradılmasına bir ildən iki ilə qədər vaxt tələb olunur. Biznes-inkubator öz işinə başladıqdan sonra müştəri müəssisələrdən daxilolmalar cari məsrəfləri örtməlidir. Bəzi xidmətlər və peşəkar hazırlıq imkanları sahibkarlara və inkubatordan kəbarə təqdim oluna bilər. Bunun hesabına o, əlavə gəlirlər alacaqdır. Bütün bu əldə olunmuş mənfəət mərkəzin inkişafına yenidən investisiya edilməlidir.

Dayanıqlıq meyarlarını iki kateqoriyaya ayırmaq olar: binanın (daşınmaz əmlak obyektlərinin) istismarı, eləcə də müştərilərə kömək göstərilməsi və yetkinliyin əldə edilməsi.

Biznes-inkubatorların işinin effektivliyini uğurla yetkinliyə nail olmuş və öz işini inkubatorun divarından kənarında davam etdirən şirkətlərin sayına görə qiymətləndirmək lazımdır. Təzə işə başlayan şirkətlərin uğuru sahibkarlığın

müsbət işçisinin yaradılmasına kömək edir və yeni sahibkarlıq mədəniyyətinin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Azərbaycan hökuməti hesab edir ki, ölkədə əlverişli şərait yaratmaq üçün öz infrastruktur siyasətini işləyib hazırlamaq lazımdır. Vergitutma və investisiya siyasəti məsələləri üzrə qanunvericiliyin liberallaşdırılması zəruriliyi haqqında məsələ də kifayət qədər kəskin olaraq qalır.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyəti etiraf edirlər ki, özəl sahibkarlıq iqtisadi artımın əsas ilkin şərti və islahat prosesinin vacib elementi sayılır. Bu ölkələrin hökumətləri müəssisəyə kömək üzrə xidmət sisteminin inkişafında mühüm rol oynayır. Əgər kömək müəssisəsindən biri yaranma mərhələsində yerləşirsə, digərləri isə geniş, həm müsbət, həm də mənfi təcrübə toplamışlar. Biznesə kömək üzrə bu təşkilatlardan çoxu bazar iqtisadiyyatında yenidirlər, sahibkarlıq vərdişlərində nöqsanlara yol verirlər və səmərəli iş üçün kadr və maliyyə resurslarına ehtiyacları vardır.

Biznesə kömək üzrə çoxsaylı müəssisələr arasında biznes-inkubatorlar, innovasiya mərkəzləri texnoparklar ölkələrini biznes təşkilatında sahibkarlığa köməyin effektiv alətləri kimi göstərmişlər.

Son onilliklərdə biznes-inkubatorlar özlərinə daha çox yerli rəhbərliyin, elmi dairələrin, iqtisadçıların, eləcə də donorların və beynəlxalq təşkilatların diqqətlerini cəlb etməkdədir. Bunun səbəbi ondadır ki, həm inkişaf etməkdə olan, həm də keçid iqtisadiyyatlı ölkələrdə kiçik və orta müəssisələr iqtisadiyyatda görkəmli yer tuturlar, ümumi daxili məhsulun və yeni iş yerlərinin yaradılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər. Siyasi və sosial nöqtəyi nəzərdən hökumət və beynəlxalq donorlar kiçik və orta müəssisələrə köməyə iqtisadi artımın təmin edilməsi aləti kimi və azad məşğulluğun genişləndirilməsi yolu ilə yoxsulluqla mübarizə vasitəsi kimi baxırlar.

Bu köməyə həmçinin, inkişaf prosesinin yerli və ya regional səviyyədə qeyri-mərkəzləşdirilməsi və ərazi bərabərsizliyinin aradan qaldırılması aləti kimi baxılır.

Keçid iqtisadiyyatlı ölkələrin əksəriyyətində müəssisəyə kömək infrastrukturu kifayət qədər inkişaf etməlidir. Həmin ölkələrin hökumətləri sahibkarlığı inkişaf etdirməyi öz qarşılıqlarına məqsəd kimi qoysalar da, özəl sektora kömək və infrastrukturun yaradılması üzrə işlər son dərəcə ləng aparılır.

Bəzi inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatlı ölkələrin, məsələn, Avropa İttifaqı üzvlərinin və ABŞ-ın təcrübəsi göstərir ki, yenicə işə başlamış və ya çox gənc müəssisələrə diqqət kəskin surətdə artırılmalıdır. Çox hallarda öz-özünə öyrənən sahibkar tam olaraq öz işini sahmanlamağa qatılır və onun ideyalarını həyata keçirmək üçün köməyə kəskin ehtiyacı olur.

Yerli xammaldan istifadə etməklə yerli texnologiyaların tətbiqi nəticəsində özəl sektorda dünya standartlarına uyğun məhsulların istehsalı ölkə iqtisadiyyatının hazırkı mərhələsində qarşıda duran ən mühüm məsələlərdəndir. Azərbaycanda sahibkarlığının mövcud vəziyyəti cəmiyyətin intellektual potensialına uyğun deyil və iqtisadiyyatımızın texnoloji yeniləşməsi tələblərinə cavab vermir. Odur ki, ölkə prezidentinin 17 avqust 2002-ci il tarixli, 753 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının Dövlət Proqramı (2002-2005-ci illər)” sahibkarların innovasiya fəaliyyətlərinin aktivləşdirilməsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirilməsini nəzərdə tuturdu. Proqram innovasiya fəaliyyətinin kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) inkişafının öncül istiqamətinə çevrilməsi məqsədilə müvafiq infrastrukturun yaradılmasını, maliyyə və təşkilati vasitələrin hərəkətə gətirilməsini mühüm bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşdu (2). Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığı sisteminin formalaşmasının, innovasiya yönümlü təşəbbüslərin fəallaşdırılması və bu sahədə effektiv dövlət zəruriliyini nəzərə alaraq, ölkə prezidentinin “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafına dövlət himayəsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında” 10 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanında da texnoloji biznes-inkubatorun yaradılması vəzifəsi qarşıya qoyuldu. Həmin vaxtdan etibarən bu istiqamətdə xeyli işlər görülmüş və yeni-yeni proqramlar hazırlanıb həyata keçirilmişdir.

Hər şeydən əvvəl, onu qeyd edək ki, texnoloji biznes-inkubator sahibkarlıq fəaliyyətinə başlayanlara və elmi-texniki sahədə fəaliyyət göstərən iş adamlarına innovasiya fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi və yeni texnologiya əsasında istehsalın təşkili üzrə xüsusi müqavilə əsasında və güzəştli şərtlərlə çeşidli xidmətlər göstərir. Texnoloji biznes-inkubatorun seçilmiş müəssisələrlə münasibətləri xüsusi müqavilə əsasında tənzimlənir.

Dünya ölkələrinin təcrübəsində bu strukturların yaradılmasının vahid mexanizmi mövcud deyil və onun yaradılması ölkənin inkişaf xüsusiyyətləri ilə bağlı bir sıra amilləri nəzərə almağı tələb edir. Lakin bu heç də həmin strukturların yaradılmasının bütün hallar üçün ümumi olan cəhətlərini istisna etmir.

Hazırda Azərbaycanda biznes-inkubatorların yaradılmasının konseptual əsasları hazırlanmışdır. Bununla əlaqədar, ölkədə biznes-inkubatorlarının yaradılması istiqamətində Azərbaycanın elm və təhsil ocaqları, iş adamları və beynəlxalq təşkilatlar ilə müvafiq danışıqlar aparılır. Eyni zamanda, sahibkarlığın dəstəklənməsi modellərinin(sənaye şəhərciyi, biznes-inkubator, biznes mərkəzləri və s.) yaradılması ayrıca bənd kimi “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişafı Dövlət Proqramında (2008-2013-cü illər)” nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq təcrübəni ümumiləşdirməklə belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda texnoloji biznes-inkubatorun sənaye şəhərciyinin ərazisində yaradılması daha məqsədəuyğundur. Belə yanaşma biznes-inkubatorlarda bazar iqtisadiyyatı şəraitində müstəqil fəaliyyətə hazırlanmış kiçik və orta müəssisələrin sənaye şəhərciyində öz fəaliyyətinin davamı mümkünlüyünü nəzərə alır. Bu cür yerləşmə həmin infrastruktur obyektlərinin bir-birini tamamlamasına şərait yaradır.

Ölkə iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, Azərbaycanda biznes-inkubatorlar və texnoloji mərkəzlər qarşısında duran vəzifələrin aşağıdakı təsnifatını məqsədəuyğun sayırıq:

- qabaqcıl texnologiyalardan istifadəyə yönəldilmiş yeni şirkətlərə kömək;
- ixtisaslı kadrlar üçün perspektiv işyerlərinin yaradılması;
- innovasiya fəaliyyəti nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına kömək;

- milli texnologiyaların, əmtəə və xidmətlərin inkişafının stimullaşdırılması;
- birbaşa xarici investisiyaların cəlb olunması və yerli müəssisələrin yaradılması;
- regional inkişafa kömək;
- ölkənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi.

Hesab edirik ki, Azərbaycanda biznes-inkubatorların işinin uğurlu alınması üçün aşağıdakı ilkin şərtlərin olması zəruridir:

-inkubatorun maliyyə cəhətdən özünüödəməyə nail olması üçün ona kifayət qədər böyük bina verilməlidir;

- konkret sahələrdə firmalara inkubasiya xidmətinin göstərilməsi;
- ixrac yönümlü sahibkarlığın və müəssisələrin həvəsləndirilməsi üçün müxtəlif stimullaşdırma(maliyyə, vergi, inzibati) tədbirlərin həyata keçirilməsi;
- xarici investisiyalar və beynəlxalq birgə müəssisələr üçün maksimum açıqlıq;
- texnologiyanın qiymətləndirilməsi əməliyyatlarının idarə edilməsi və s. məsələlərdən yaxşı baş çıxaran idarə edənlərin yüksək ixtisaslı komandasının mövcudluğu.

Inkubatorada işgüzar mühit iki mühüm amildən asılıdır: inkubatorun bilavasitə əhatəsində formalaşmış mühitdən və ölkədə və regionda yaranmış ümumi işgüzar mühitdən. Inkubator üçün yerin seçilməsi zamanı gələcəkdə onun uğurunun xeyli asılı olduğu bir sıra amilləri nəzərə almaq lazımdır. Məsələn, müəssisələrə yardım göstərən çoxlu yerli mərkəzlər: biznesə kömək mərkəzləri, inkubatorlar, texnoparklar və s. konkret iqtisadi sektora yönəldilir ki, bu da çox vaxt təbii olaraq regionda mövcud olan resurs və kadrların bazasında formalaşır. Lakin hər bir müəssisə bilməlidir ki, bu cür yönüm və differensiasiya onun üçün nə dərəcədə vacibdir. Eyni zamanda, maliyyələşdirmə ilə məşğul olan orqanlar, yerli və regional hakimiyyət orqanları, eləcə də işgüzar dairələr inkubatora qəbul edilən şirkətlərin ölçüsü və ya məsələn, zəruri xidmətlər baxımından müxtəlif prioritetlərə malik ola bilər.

Azərbaycan dövlətinin ən mühüm məqsədlərindən biri Avropa strukturlarına inteqrasiya etməkdən ibarətdir. Buradan da əlverişli igüzar mühitin həyati vacib kəsb etməsi meydana çıxır. Bu gün Azərbaycanın əsas vəzifələrindən biri investisiyaların diqqətini qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəltməkdən, eləcə də kiçik və orta sahibkarlarla transmilli korporasiyalar arasında franşiz və kooperasiya əlaqələrini inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

FƏSİL 3. BİZNES-İNKUBATORLARIN KİÇİK SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINA KÖMƏYİNİN STİMULLAŞDIRILMASI YOLLARI

3.1. Biznes inkubatorlar bələdiyyələrə kömək aləti kimi

Kiçik biznesə əməli kömək ilk növbədə, bələdiyyə hakimiyyətinin vəzifəsidir. Kiçik biznesin və hakimiyyətin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı marağı əsasən yerli özünüidarəetmə səviyyəsində özünü göstərir. Şübhəsiz ki, dövlət biznesin, o cümlədən kiçik biznesin inkişafı üçün çərçivə şəraitinin yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Lakin dövlətin kiçik sahibkarlığa rəğmən vəzifələri, hər şeydən əvvəl, dövlət siyasətinin formalaşmasından, qanunvericilik aktlarının işlənilib hazırlanmasından, effektiv bank və kredit sisteminin yaradılmasından ibarətdir. “Kiçik biznesə kömək” anlayışının praktiki olaraq tamamlanması ilk növbədə bələdiyyə işidir. Alman konsaltinq cəmiyyəti olan OST-EURO-nun mütəxəssisləri hesab edirlər ki, biznes-inkubatorların yaradılması yerli səviyyədə kiçik və orta sahibkarlığa köməyin daha effektiv elementlərindən biridir (20).

Danılmaz həqiqətdir ki, yerli özünüidarəetmə öz bələdiyyəsi ərazisində kiçik sahibkarlığın inkişafında son dərəcə maraqlıdır. Buna müvafiq olaraq, həmin məqsədə nail olmağa yönəldilmiş əməli tədbirlər qəbul etməlidir. İndi isə biz öz ərazisində biznes inkubator yaradan bələdiyyə qurumunun malik olduğu bir sıra üstünlüklər üzərində dayanacaq.

Biznes-inkubator bələdiyyənin bir çox sosial və iqtisadi problemlərinin həllinə imkan verir. İlk növbədə, burada istər biznes-inkubatorun özünün rəhbərliyində, istərsə də onda yerləşdirilmiş firmalarda yeni iş yerləri yaradılır.

Bələdiyyənin biznes-inkubatorada təsisçi və ya partnyor kimi iştirakı halında, siyasətini reallaşdırmaq imkanı öz siyasətini reallaşdırmaq imkanı yaranır. Məsələn, bələdiyyənin ərazisində yerləşdirilməsi üçün inkubatorun profilini və müəssisənin müsabiqə seçimi prosedurunu möhkəmlətmək yolu ilə yerli özünüidarəetmə orqanları müəyyən vaxt dövründə fəaliyyəti bələdiyyə qurumunun strateji inkişaf planı ilə üst-üstə düşən, daha doğrusu, iqtisadi sferada bələdiyyənin prioritetlərinə

uyğun gələn təşkilatlara köməklik göstərə bilərlər. Buna misal olaraq, köhnə və hazırkı elm şəhərlərindəki innovasiya profilli biznes-inkubatorları, sahibkarlar üçün xidmət sferasının inkişafını və s. göstərmək olar.

Bələdiyyə qurumunun inkişafı üçün daha bir müsbət amil biznes-inkubatorun son nəticədə bazarın şəffaflığının yüksəldilməsində və onda işləyən subyektlərin leqallaşdırılmasındadır. Bu effekt onun hesabına əldə edilir ki, biznes-inkubatorda yerləşən firmalar əvvəldən şəffaf biznes aparırlar. Bundan başqa, belə bir praktika mümkündür ki, “inkubasiya olunan” firmaların bütün mühasibat sənədləri biznes-inkubatorun ştatında işləyən bir, “ümumi” mühasib tərəfindən aparılır. Beləliklə, müəyyən vaxt, adətən 3-5 il ərzində biznes-inkubatorun divarından kənara çıxan, artıq vergi və digər nəzarət orqanlarına məlum olan firma düzgün biznes aparmaqda davam edir (35).

Bələdiyyələrin, daha dəqiq desək, yerli hakimiyyətlərin imici nöqtəyindən nəzərdən də biznes-inkubatorlar pis rol oynamırlar. Bələdiyyənin belə inkubatorlarda iştirakı faktının özü hakimiyyətin biznesə aktiv yardımına, xoş arzulu münasibətlərinə və praktiki olaraq sahibkarlığa köməyə sübut kimi qəbul olunmalıdır. Təbii ki, digər bərabər şərtlər daxilində potensial investor baxımından bu ərazi daha cəlbedicidir. Bundan başqa, biznes-inkubasiyalaşma mexanizminin iştirakı formalaşdığı daha şəffaf bazar mexanizminin investisiya riskinin səviyyəsi xeyli dərəcədə aşağı düşür ki, bu da regionda potensial investor tərəfindən mümkün investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsində heç də az əhəmiyyətli kriteriya sayılmır. Göründüyü kimi, bələdiyyələr kiçik sahibkarlığı inkişaf etdirmək məqsədilə biznes-inkubatorların təşkilində və onlara köməklik göstərilməsində daim maraqlı olmalıdırlar. Ona görə də hesab edirik ki, tək cə sadələşmələrimiz kifayət edər ki, kiçik biznes infrastrukturunun bu cür elementlərinin hələ də yaradılmadığı, lakin onlara real tələbatın mövcud olduğu şəhər və rayonlar həmin işin uğurlu həlli üçün öz fəalları artırınsınlar.

Biznes-inkubator müstəqil hüquqi şəxs şəklində yaradıla bilər. Bu halda, o, bir qayda olaraq, qeyri-kommersiya təşkilatı-assosiasiya, qeyri-kommersiya

partnyorluğu və ya fondu sayılır. Konsepsiyanın bu maddəsi əsas maddələrdən biridir. Qeyri-kommersiya təşkilatı o təşkilatlar sayılır ki, onlar öz fəaliyyətindən əldə etdikləri bütün vəsaitləri öz bölmələrinin inkişafına yönəldirlər, başqa sözlə, yenidən sərmayə yatırılar. Onu da qeyd edək ki, biz heç də əleyhinə deyilik ki, biznes-inkubatorlar “kommersiya” əsasında xidmətlər göstərsinlər. Bundan əlavə, inkubatorun fəaliyyəti bu cür xidmətlər göstərməyi nəzərdə tutur. Lakin mənfəət alınması heç bir halda inkubatorun fəaliyyətinin məqsədinə çevrilməməlidir. İctimai faydalı məqsədlər biznes-inkubatorun nizamnaməsində, ya da onun yaradılmasını nizamlayan və bunun reallaşdırılmasına bütün əldə olunmuş vəsaitlərin göndərilməsini təsbit edən əsasnamədə öz əksini tapmalıdır. Hesab edirik ki, biznes-inkubatorlar ən azı mütləq olaraq özü öz xərcini ödəmə təşkilatı kimi fəaliyyət göstərməlidirlər. Bu onunla əlaqədardır ki, “əsas əmtəə”-inkubatorun binası bələdiyyədən ya uzunmüddətli əvəzsiz istifadə hüququna, ya da operativ idarəetmə hüququna əsasən ən uzağı isə güzəştli icra şərtləri əsasında alır. Bundan əlavə, inkubatorlar xüsusilə də kənar təşkilatlara əlavə pullu xidmətlər kompleksi göstərməlidirlər, inkubatorun saxlanması və inkişafı üçün əlavə vəsaitlər qazanmaqla müxtəlif proqramlar reallaşdırmalıdırlar. Beləliklə, biznes-inkubator mənfəətsiz əsasda fəaliyyət göstərən öz-özünü ödəyən təsərrüfat vahidi olmalıdır (19, s.47-53).

Əgər biznes-inkubator hüquqişəxs yaratmadan təsis olunursa, onda o, birgə fəaliyyət(məsələn, ticarət-sənaye palatası ilə) müqaviləsi əsasında işləməli və sahibkarlığa kömək üzrə bələdiyyə fondunun struktur bölməsi olmalıdır. Bəzən bu fondlar bələdiyyə büdcəsinə gəlir gətirir və yalnız onun məsrəf hissəsində yerləşir. Fondun struktur bölməsi kimi stabil işləyən biznes-inkubator icarə haqqı ödəmələri və tədris fəaliyyətinin həyata keçirilməsi hesabına öz-özünü maliyyələşdirməyə çıxmalı və beləliklə də fondun özünü bələdiyyə büdcəsinin məsrəf hissəsindən çıxarmalıdır (21, s.242-243).

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, biznes-inkubator təkcə “inkubasiya olunan” müəssisələrə kömək xidmətləri göstərilir, bu həm də bələdiyyə qurumunun digər

maraqlı sahibkarları üçün həyata keçirilir. İlk növbədə bu, tədris tədbirlərinin aparılmasına və konsaltinq xidmətlərinin göstərilməsinə aiddir. Eyni zamanda, biznes-inkubatorada kompüterlə təchiz olunmuş əlavə iş yerinin yaradılması tövsiyə olunur. Bundan başqa, işə yeni başlamış “xarici” sahibkarlar qabaqcadan verilmiş tələbnamə əsasında danışıqlar aparılması üçün yeri və ya ofis texnikasını istifadə etmək imkanına malik olmalıdır. Bu halda biznes-inkubatorun təsiri xeyli genişlənir. Təbii ki, bu, inkubatorun ikinci roludur, hansısa biznes-mərkəzin və biznes-məsləhətçinin roludur. Bu rol çox da böyük olmayan bələdiyyələr üçün daha vacib və aktualdır.

Biznes-inkubatorun bələdiyyə qurumunun ərazisində fəaliyyətinin daha bir müsbət aspekti kimi onun divarlarından çıxmış, universitet məzunlarının ingilis klublarına oxşar müəyyən sahibkarlar birliyinin formalaşmasını qeyd etmək olar. Bu, müxtəlif sahələrdə işləyən sahibkarlar arasında dayanıqlı əlaqələrin formalaşması haqqında danışmağa imkan verir ki, bu da bələdiyyə qurumunun ümumi iqtisadi mühitinə əlverişli təsir göstərir.

Digər tərəfdən, biznes-inkubator təsərrüfat subyekti kimi özü bələdiyyənin onun fəaliyyətində iştirakına maraqlıdır. Bu müxtəlif amillərlə izah olunur. İlk növbədə təbii ki, öz fəaliyyəti üçün binanın alınması zəruriliyi ilə. Bundan başqa, “ictimai sifariş” yerinə yetirən inkubator üçün ümumi hakimiyyətlə əlaqəni təsdiq edən müəyyən status vacibdir və yaxud da ən azı arzuolunmalıdır. Bu həm xarici bazarda, həm də inkubasiya olunan müəssisələrin müştəriləri ilə biznes-inkubatorun işini yüngülləşdirir (18, s.38).

Biznes-inkubatorun yerləşdiyi bina üstün olaraq bələdiyyə mülkiyyətində yerləşdirilməli, əhəmiyyətli təmir tələb etməməlidir. Halbuki təcrübədə elə bir variant da mümkündür ki, bələdiyyə binanın mülkiyyətçisi sayılır. Bu halda, bələdiyyə qurumunun müdriyyəti, bir qayda olaraq, mülkiyyətçi ilə biznes-inkubatorun birgə yaradılması və aparılması haqqında müqavilə(razılaşma) bağlayırlar. Lakin biznes-inkubatorun fəaliyyət göstərməsinin belə sxemini optimal adlandırmaq olmaz, ona görə ki, çox vaxt müəyyən xarici səbəblər üzündən

binanın mülkiyyətçisi biznes-inkubatorun uğurlu işini təhlükə altında qoymaqla, müqavilə üzrə öz öhdəliyini poza bilər. Təəsüflər olsun ki, belə misallar artıq bizim təcrübəmizdə var. Binanın seçimi bələdiyyə müdiriyyətinin bilavasitə iştirakı ilə həyata keçirilməlidir. Inkubata verilən obyektin minimal sahəsinin nə qədər olması haqqında sual kifayət qədər müqayisəli haqqında sual kifayət qədər müqayisəli olaraq qalır. Ənənəvi olaraq Avropa və ABŞ-da bu sahənin 1500-2000 kv.m.-dən az olmaması qəbul edilmişdir. Bu rəqəm ilk növbədə inkubatorun öz-özünü ödəmənin təmin edilə bildiyi hesablama kəmiyyətidir. Qərbdə və Azərbaycanda biznes-inkubatorun fəaliyyətinə xərclərin müxtəlif strukturu nəzərə alınmaqla, eləcə də Azərbaycanın əksər bələdiyyələrinin kənar sahibkarlara nisbətən bəzi “əvəzetmə” funksiyalarını yerinə yetirə biləcəyi illə əlaqədar olaraq, biz hesab edirik ki, Azərbaycanın biznes-inkubatorları hazırkı mərhələdə az olmamaqla uğurlu fəaliyyət göstərə bilər. Gələcəkdə biznes-inkubatorun yaradılmasında maraqlı olan bələdiyyə müdiriyyəti binanın seçilməsində və zəruri sənədləşmələrin rəsmiləşdirilməsində fəal iştirak edir.

Biznes-inkubatorlarda yerləşdirməyə iddialı olanların seçimi də yerli özünüidarəetmə orqanlarının iştirakı ilə aparılır. Bu müsabiqəyə ictimai əhəmiyyət, aşkarlıq və şəffaflıq verir. Seçim prosesinin həyata keçirilməsi üçün kommissiya yaradılır. Müsabiqə kommissiyasının rolu müşahidə şurasına verilə bilər ki, onun da tərkibinə aşağıdakılar daxil edilə bilər:

- Bələdiyyə qurumunun başçısı;
- Biznes-inkubatorun rəhbəri;
- təsisçilərin nümayəndələri;
- məşğulluq fondunun nümayəndəsi;
- ticarət-sənaye palatasının nümayəndəsi;
- bankın nümayəndəsi;
- müstəqil ekspertlər, auditorlar, ictimaiyyət nümayəndələri.
- İddiaçıların seçiminin əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:
- iddiaçının biznes-planının iqtisadi tutarlılığı və əsaslığı;

- digər tələblərə uyğunluq, əgər belələri müsabiqə sənədləşmələri ilə müəyyən edilmişdirsə.

Müəssisənin seçilməsi zamanı belə bir şərtə riayət etmək lazımdır: biznes-inkubatorun daxilində rəqabət yolverilməzdir. Yalnız konstruktiv əməkdaşlıq olmalıdır. Daha doğrusu, rəqib firmalar inkubatora daxil edilməməlidir. Bütün inkubasiya olunan firmalar bir-birini tamamlamalı, kooperasiya prinsipi üzrə fəaliyyət göstərməli, bir-birinə kömək etməməlidirlər.

Biznes-inkubatorun yaradılması ideyası və prosesi yerli və regional kütləvi informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılmalıdır. Bu, əhalini layihənin gedişi haqqında əhalini və bələdiyyə qurumunun işgüzar dairələrinin nümayəndələrini yaxşı informasiya ilə təmin edir. Beləliklə də, bələdiyyə müdiri və biznes-inkubator arasında əməkdaşlığın daha bir müsbət aspekti meydana çıxır. Bələdiyyə rəhbərliyinin biznes-inkubatora bilavasitə köməkliyi özünün “qəyyumluğu altında olan” firmalara bankların və digər kredit təşkilatlarının nümayəndələri ilə kooperasiya əlaqələrini sahmana salmasına imkan verir. Bu zaman biznes-inkubatorun rəhbərliyi, məsələn, inkubasiya olunan firmaların bank nümayəndələri ilə danışıqlarında vasitəçisi kimi çıxış edə bilər (33, s.27-28).

Bundan başqa, biznes-inkubatorun özü sahibkarlığa köməyin müxtəlif məqsədli proqramlarında biznesə köməyin bələdiyyə strukturu kimi iştirak etmək imkanı alır.

Artıq yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, biznes-inkubatorun təsisçilərindən biri kimi bələdiyyə qurumu çıxış etməlidir. Burada həmtəsisçi rolunda digər təşkilatlar da, məsələn, ilk növbədə kiçik biznesi kreditləşdirən banklar, məşğulluq fondları(xidmətləri, mərkəzləri), sahibkar ittifaqları və assosiasiyaları, sənaye-ticarət palataları, kiçik sahibkarlığa kömək üzrə dövlət fondları çıxış edə bilərlər.

Hüquqi şəxs hüququnu əldə edən biznes-inkubatorlar, bir qayda olaraq, aşağıdakı idarəetmə orqanlarına malik olurlar:

1. Biznes-inkubatorun rəisi- bütövlükdə müəssisənin uğurunu müəyyən edən əsas fiqur. O, bir növ tərəfdən, inkubasiya olunan müəssisələr arasında, digər

tərəfdən isə, təsisçilər(bələdiyyə qurumu daxil olmaqla), eləcə də hakimiyyət orqanları, banklar və digər mümkün əksagentlər arasında vasitəçi sayılır. Rəis inkubatorun işinin cari idarə edilməsini təmin etməyə, nəzərdə tutulan məqsədlərin reallaşdırılmasına borcludur.

2. Inkubatorun idarə edilməsi üzrə, o cümlədən yeni sahibkarların qəbul edilməsi haqqında prinsiplial qərarlar qəbul edən müşahidə şurası. Şuranın iclasları, bir qayda olaraq, rübdə bir dəfə keçirilir. Müşahidə şurası nəzarət fəaliyyətini yerinə yetirir, biznes-inkubatorun fəaliyyəti haqqında əsasnaməni və daxili intizam qaydalarını təsdiq edir, icarə münasibətlərini, biznes-inkubatorun müxtəlif proqramlarda iştirakını və s. məsələləri tənzimləyir.

3. Təsisçilərin iclası, ildə ən azı bir dəfə biznes-inkubatorun strateji inkişafının işlənilib hazırlanması, rəisin təyinatı və işdən azad olunması, müşahidə şurasının formalaşması və digər, daha vacib qərarların həlli üçün seçilir.

Biznes-inkubatorun profilinin müəyyən edilməsi və ümumi fəaliyyət konsepsiyasının formalaşması ölçülüb-biçilmiş yanaşma tələb edir. Biz artıq vurğuladıq ki, inkubasiya olunan firmalar bir-birinə rəqib olmamalıdırlar. Bu vəziyyət biznes-inkubator konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zamanı nəzərə alınmalıdır. Biznes-inkubatorun profili müxtəlif ola bilər. Fikrimizcə, müxtəlif fəaliyyət növlərinin iqtisadi aspektlərinin təhlilinə, eləcə də beynəlxalq və Azərbaycan təcrübəsinə əsaslanaraq qeyd etmək olar ki, biznes-inkubatorun tərkibinə müəssisələrini daxil etmək lazım deyil. Burada ixtisaslaşmış ticarət, eləcə də sahibkarlara xidmət göstərməsi ilə bağlı ticarət müəssisələri istisnalıq təşkil edə bilər. Məişət xidmətləri də biznes-inkubatorun müəyyəneici profilinə çevrilməlidir. Lakin burada da istisnalar ola bilər. Biznes-inkubatorlar üçün daha üstün profilləri aşağıdakı kimi hesab edirik:

- istehsal;
- “biznes üçün biznes”(sahibkarlar üçün xidmətlərin göstərilməsi);
- Innovasiya.

Artıq qeyd olunduğu kimi, bələdiyyə biznes-inkubatoru bələdiyyənin strateji tələbatı haqqında müdiriyyətin təkliflərinə uyğun olaraq formalaşdırıla bilər. Profilin seçimi obyektiv amillərlə, məsələn, sahənin ölçüsü ilə, yerləşməsi və xarakteri ilə, mühəndis infrastrukturunun mövcudluğu və s. ilə diqtə olunur. Profilin möhkəmləndirilməsi üçün qabaqcadan onların fəaliyyət növlərinin bazara uyğunluğunu real olaraq qiymətləndirmək bacarığı da az rol oynamır. Ona görə ki, biznes-inkubatorda yerləşmək iddiasında olan sahibkarlar təkcə öz müəssisəsinin məhsuluna tələbatın olduğunu deyil, həm də biznesin iqtisadi cəhətdən əsaslığını sübut etmək, müsabiqə komissiyasına müvafiq sənədləri, məsələn, biznes planı təqdim etmək lazımdır.

Biznes-inkubatorun inkubasiya olunan müəssisələrə rəğmən əsas xidməti güzəştli icarə haqqı şəraitində sahənin verilməsi sayılır. İcarə haqqının səviyyəsi biznes-inkubatorun nizamnaməsində öz əksini tapır. Adətən birinci ildə icarə haqqı bələdiyyə də icarə haqqının bazar dərəcəsinin 50%-ni təşkil edir. Sonra ödəmələrin məbləğini təşkil edir. Sonra ödəmələrin məbləği aşağıdakı qaydada arta bilər: 2-ci il 60%; 3-cü il-70%; 4-cü il-80%; 5-ci il 90%; 6-cı ildən başlayaraq-bazar qiyməti.

Qeyd etdiyimiz şkala təxmini xarakter daşıyır. İstisna deyil ki, güzəştli rejim bizneslərin çoxu üçün üç ilə qədər məhdudlaşdırıla bilər. Bu halda şkala aşağıdakı qaydada görünəcəkdir: 50-60-75-100%. Bundan başqa, inkubasiya olunan müəssisələrə inkubatorlar tərəfindən təqdim olunan əlavə xidmətlər kompleksi inkubasiyanın maksimal müddəti üzrə yüksəldilmiş icarə dərəcəsinin(bazar dərəcəsinədən yuxarı) müəyyən edilməsi yolverəndir(məsələn, beşinci il üzrə 110%). Prinsip etibarilə, icarə haqqının ölçüsü konkret firma üçün onun maliyyə-iqtisadi vəziyyəti nəzərə alınmaqla yenidən baxıla bilər. Əlbəttə, bu cür imkan biznes-inkubatorun daxili sənədləri ilə nəzərdə tutulan müəyyən icarədarlar kateqoriyasına şamil oluna bilər. İcarə müqaviləsinin əvvəlcə üç ildən çox olmayan müddətə bağlanması tövsiyə edilir, sonra o, daha 1-2 il uzadıla bilər. İcarə müqaviləsinin pozulması birtərəfli qaydada o vaxt həyata keçirilə bilər ki, firma faktiki olaraq öz

fəaliyyətini dayadılmış olsun və yaxud firmaya ayrılmış sahə onun tərəfindən təyinatına görə istifadə olunması.

Sahənin icarəyə verilməsindən başqa, biznes-inkubator digər xidmətlər də təklif edir. Əsas xidmət növü hüquqi, iqtisadi və sosial məsələlərin bütün spektru üzrə məsləhət sayılır. Inkubasiya olunan firmalara bu xidmətlər pulsuz təqdim olunur, “xarici” firmalar üçün müəyyən haqq təyin edilə bilər. İstər inkubasiya olunan müəssisələr üçün, istərsə də bələdiyyə qurumunun bütün maraqlı sahibkarları üçün menecment, marketinq və s. proqramlar üzrə tədris xidmətləri də az əhəmiyyətli sayılmır. Biznes-inkubatorlar ənənəvi olaraq inkubasiya olunan müəssisələrə müxtəlif cür ofis xidmətləri göstərirlər. Bu xidmətlərə aşağıdakılar aiddir: ofis avadanlığının, telekommunikasiya vasitələrinin birgə istiqaməti, ümumi istifadədə olan mənzil (orqtexnika üçün otaq, mətbəx, köməkçi mənzil, danışıqlar üçün otaq). Bundan başqa, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, mühasib xidmətləri də təqdim oluna bilər. Biznes-inkubator yenidən işə başlamış sahibkarlara kredit müəssisələri ilə, biznes üzrə partnyorlarla, ictimai təşkilatlar və digərləri ilə təmasın yaradılmasına kömək edir. Bazarların marketinqi, işgüzar partnyorlar haqqında informasiyaların yığılması və yoxlanması da biznes-inkubatorlar tərəfindən göstərilən xidmətlər sırasına daxil oluna bilər.

Biznes-inkubatorların, onun müştərilərinin maraqları çərçivəsində fəaliyyətinin daha perspektiv istiqamətlərinə mikrokreditləşdirmə, françayzinq və lizinq proqramlarını aid etmək olar. Biznes-inkubatorların yanında lizinq mərkəzlərinin yaradılması, eləcə də mikrokreditləşdirmə proqramlarının reallaşdırılması artıq təcrübədə özünü doğrultmuşdur. Françayzinq proqramına gəldikdə isə, bu sfera praktiki olaraq mənimsənilmişdir. Lakin bu cür mərkəzlərin yaradılması həm bələdiyyə daxilindəki müəssisələr arasında, həm də ölkənin müxtəlif regionlarında biznes-inkubatorlar və elmi-istehsalat təşkilatları arasında əlaqələri möhkəmləndirə bilər.

3.2. Biznes-inkubatorların inkişafı proqramlarının işlənilib hazırlanması

Kiçik müəssisələrə köməklik göstərilməsinə maneələrdən biri hal-hazırda onların fəaliyyətini təmin edən effektiv infrastrukturun olmaması sayılır. İri müəssisələr özü üçün infrastrukturunu, yəni tədris mərkəzlərini, marketinq və hüquq bölmələrini, fiziki infrastrukturunu (mühəndis şəbəkələri və s.) özü də yaradır, nümayəndəlik və mağazalar açır, öz qulluqçuları üçün xüsusi banklar və sosial obyektlər yaradırlar. Lakin burada qaydalar hamı üçün eynidir. Ona görə də əlverişsiz vəziyyətə düşməmək və rəqabətə davam gətirmək üçün kiçik müəssisənin rəhbəri təcrübəli hüquqşünas ilə məsləhətləşmək imkanına, marketinq tədqiqatları aparmaq və satış şəbəkəsinin köməyi ilə əmtəəni reallaşdırmaq gücünə malik olmalıdır.

Sahibkarlığın inkişafı son dərəcə mürəkkəb iş olub, müxtəlif istiqamətlərin fəallaşdırılmasını tələb edir. İqtisadiyyatın, o cümlədən bizim ölkəmizdə həyata keçirilən çox böyük miqyaslı islahatların proqram-məqsədli idarəetmə metodu sayılır. Buna uyğun olaraq bir sıra dövlətlərarası, respublika, sahə və obyekt məqsədli proqramlar işlənilib hazırlanmışdır. Hər bir proqram özündə resurslara, vaxta və s. görə bir-birilə qarşılıqlı əlaqələndirilən layihələr kompleksini birləşdirir. Keçən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən etibarən Azərbaycanda kiçik sahibkarlığa dövlət köməyi ilə bağlı bir sıra respublika əhəmiyyətli proqramlar işlənilib hazırlanmışdır. Dissertasiyanın 2.3 bölməsində qeyd etdik ki, Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı son (2008-2013-cü illər) Dövlət Proqramında sahibkarlığın dəstəklənməsi modellərinin (sənaye şəhərciyi, biznes-inkubator, biznes mərkəzləri və s.) yaradılması ayrıca bənd kimi nəzərdə tutulmuşdur. Lakin biz hesab edirik ki, kiçik bazar infrastrukturunun daha effektiv elementi biznes-inkubatorlar olacaqdır. Bu məqsədlə ölkədə biznes-inkubatorlar sisteminin formalaşması üzrə Proqramın işlənilib hazırlanmasına böyük ehtiyac vardır. Bu proqram Azərbaycanda kiçik sahibkarlığa kömək və onun inkişafı üzrə aparılan tədbirlərin tərkib hissəsi sayılmalıdır.

Biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin formalaşmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardan ibarətdir:

- kiçik sahibkarlığa kömək üzrə mövcud dövlət strukturlarına dayaq olmaq;
- bütün maraqlı təşkilatları cəlb etməklə tədris müəssisələrinə, elmi-tədqiqat institutlarına, dövlət və kommersiya müəssisələrinə köməklik göstərmək;
- kiçik sahibkarlığa kömək və onun inkişafı təcrübəsinin ölkənin rayon və şəhərlərinə yayılması.

Biznes-inkubatorlar sisteminin yaradılmasının əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- ilkin biznes-inkubatorların yaradılması üçün daha hazırlıqlı şəhər və rayonların müəyyən edilməsi;
- yaradılacaq biznes-inkubatorların rəhbər və menecerlərinin seçilməsi, hazırlanması və konsaltinq müşayiəti;
- potensial partnyorlar bazasında respublikanın əvvəlcə 12-13, daha sonra 18-22 şəhər və rayonlarında biznes-inkubatorların yaradılması;
- biznes-inkubatorların informasiya bazasının yaradılması və mövcud informasiya resurslarına qoşulması;
- biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin yaradılmasının ilkin mərhələlərinin maliyyələşdirilməsi və biznes-inkubatorun divarlarında işləyən yenicə işə başlamış sahibkarlara maliyyə-kredit köməyi texnologiyasının tətbiqi üçün vençur fondunun formalaşdırılması.

Biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin inkişafında üç əsas mərhələ ayırmağı məqsədəuyğun sayırıq. Proqramın ümumi davam etmə müddəti 36 aydır.

Birinci mərhələ. Davam etmə müddəti 6 aydır.

1.Ölkə rəhbərliyi və yaradılacaq biznes-inkubatorların partnyorları biznes-inkubatorların yaradılması işini nizamlayan birgə qərarlar işlənilib hazırlanır və qəbul edilir.

2. Əlaqələndirmə şurasının, ölkənin vençur fondunun biznes-inkubatorların resurs mərkəzinin və direktorluğunun yaradılması haqqında qərar işlənilib hazırlanır

və qəbul edilir, bu proqramın reallaşdırılmasının hər bir mərhələsində maliyyələşdirmə texnologiyaları müəyyən edilir.

3. Yaradılacaq biznes-inkubatorların texniki-iqtisadi əsaslandırılması və nümunəvi əsasnamələr işlənib hazırlanır və təsdiq edilir, müvafiq təsis sənədləri hazırlanır.

4. Texniki-iqtisadi əsaslandırmaların, təsis sənədlərinin ekspertizası aparılır və biznes-inkubatorların dövlət qeydiyyatı keçirilir.

5. Biznes-inkubatorlardan güzəştli vergitutmanı nəzərdə tutan qanun layihəsi işləbib hazırlanır və Milli Məclisə çıxarılır.

6. Proqramın inkişafı üçün xarici resursların cəlb edilməsi üzrə iş aparılır (Azərbaycan Respublikası Əmək və məşğulluq Nazirliyi, İqtisadi inkişaf Nazirliyi yanında Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu və s.).

7. Beynəlxalq təşkilatların vəsaitlərinin cəlb edilməsi üzrə iş aparılır.

8. Biznes-inkubatorların yaradılması və fəaliyyət göstərməsi məsələləri üzrə biznes-inkubatorların partnyorlarının struktur nümayəndələri üçün seminar-yığıncaqlar seriyası keçirilir.

9. Tədris müəssisələrindən birinin bazasında yaradılan biznes-inkubatorların rəhbər və menecerliyə namizədlərin hazırlanması həyata keçirilir.

10. Transfer texnologiyası metodlarının müəyyən edilməsi və onların irəlilətmələrinin maliyyələşdirmə mənbələrini aşkara çıxarmaq investisiya layihələri, elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işləri və s. üzrə kataloq hazırlanır.

İkinci mərhələ. Davamətmə müddəti 12 aydır.

1. Biznes-inkubatorların “birinci dalğasının” yaradılması. Bu mərhələdə müxtəlif tipli 6-10 biznes-inkubatorun yaradılması nəzərdə tutulur.

2. Ölkənin və onun ayrı-ayrı regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı üzrə prioritet istiqamətləri nəzərə alınmaqla yaradılmış biznes-inkubatorlara sahibkarın müsabiqə seçkisinin aparılması.

3. Biznes-inkubatorlarda yerləşdirmək üçün seçilmiş sahibkar layihələrinin inkubasiyalaşma prosesinin aparılması modelinin müəyyən edilməsi.

4. Ölkənin vençur fondundan sahibkarlıq layihələrinin maliyyələşdirilməsinin həyata keçirilməsi, investisiya layihələrinin inkişafı üçün kommersiya banklarının cə xarici investorların resurslarının cəlb edilməsi.

5. Təcrübənin yayılması.

Üçüncü mərhələ. Davam etmə müddəti-18 ay. Bu mərhələdə ölkənin şəhər və rayonlarında 30-35-dən az olmayaraq biznes-inkubatorların yaradılması planlaşdırılır (daha doğrusu, “ikinci dalğa”). Həmin vaxta qədər “birinci dalğanın” biznes-inkubatorları özünüödəməyə keçməlidirlər. Proqramın reallaşdırılması üzrə partnyorlar aşağıdakılardır:

- respublika nazirlik və komitələri;

- iqtisadi inkişaf nazirliyinin sahibkarlığa Kömək Milli Fondu və Antiinhisar siyasəti departamenti;

- şəhər və rayonların idarəetmə orqanları;

- təhsil müəssisələri və elmi mərkəzlər;

- iri sənaye müəssisələri;

- ölkənin vençur fondu və kommersiya bankları;

- sığorta və lizinq şirkətləri.

Aşağıdakı maddi resurs mənbələrindən (pul vəsaitləri və maddi baza) istifadə etmək nəzərdə tutulur:

- Dövlət Büdcəsinin və yerli büdcənin vəsaitləri;

- Məşğulluq Fondunun vəsaitləri;

- “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” üzrə büdcə vəsaitləri;

- SKMF-in vəsaitləri;

- təhsil müəssisələrinin və elmi mərkəzlərin vəsaitləri və maddi-texniki bazası;

- bələdiyyə mülkiyyətində yerləşən bina və qurğular;

- proqram iştirakçıları olan bələdiyyə mülkiyyətinin vəsaitləri;

- digər cəlb olunmuş vəsaitlər.

Azərbaycanda biznes-inkubatorlar sisteminin reallaşdırılması müqabilində aşağıdakı nəticələrə nail olunması gözlənilir:

- müxtəlif tipli 20-dən az olmayaraq biznes-inkubatorlar yaratmaq və inkişaf etdirmək;
- onların bazasında 300-dən az olmayaraq kiçik biznes müəssisəsinə köməklik göstərmək;
- 4000-dən az olmayaraq yeni məhsuldar iş yerlərinin yaradılmasına yardım etmək.

Azərbaycan Respublikasının gələcək iqtisadi inkişafının daha çox asılı olduğu təşkilati amil, fikrimizcə, müxtəlif istehsal sferalarında innovasiya sahibkarlığına kömək və onun inkişafı üzrə daha effektiv iqtisadi modellərdən biri kimi biznes-inkubatorlardan istifadə imkanı sayılır. Uğurlu innovasiya inkişafının mühüm şərtlərindən biri zəruri infrastrukturun yaradılması hesab edilir. Bir tərəfdən, sənayenin yeni texnologiyalara ehtiyacı vardır, digər tərəfdən isə, öz tətbiqini tapmayan yeni imkanlar seriyası açılır. “İdeya-işlənib hazırlanma-istehsal-satış” zəncirinin uğurla başa çatması üçün belə inkişafa kömək infrastrukturunun ardıcıl olaraq qurulması zəruridir. Bununla əlaqədar olaraq Azərbaycanda biznes-inkubator sistemi onun ayrı-ayrı regionlarında texnologiyaların və texnopolislərin yaradılması üçün baza kimi çıxış etməli, yaradılmış biznes-inkubatorlar isə bu strukturların nüvəsi rolunda çıxış etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikasında biznes-inkubatorlar sisteminin formalaşması Proqramının elmi-metodiki təminatının işlənib hazırlanması üçün bizim tərəfimizdən iri miqyaslı tədqiqatlar aparılmış, ayrı regionlarda biznes-inkubatorlar sisteminin yaradılması üzrə metodiki tövsiyyələr işlənib hazırlanmış, biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin ayrı regionların sosial-iqtisadi vəziyyətinə təsirinin müəyyən edilməsi üzrə təkliflər verilmişdir. Bununla əlaqədar olaraq 3 proqnoz variantı işlənmişdir ki, bu da 5 sayılı cədvəldə öz əksini tapmışdır.

2009-2011-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında makro-iqtisadi göstəriciləri proqnozlaşdırarkən iqtisadiyyatın bütün sektorlar hesabına ÜDM artımı 6-8%

civarda götürülmüşdür, lakin Azərbaycanın ayrı regionlarında biznes-inkubator sisteminin tətbiqi kiçik biznes müəssisələrinin sayını artırır və əlavə iş yerləri yaratmağa imkan verir, planlaşdırılmış ÜDM artımı göstəriciləri əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır.

Cədvəl 5

2009-2011-ci illərdə Azərbaycanın sosial-iqtisadi vəziyyətinə biznes-inkubatorlar sisteminin təsiri

Göstəricilər	2009-cu ilin sonuna		
	I variant	II variant	III variant
1. Kiçik biznes müəssisələrinin say proqnozu			
Biznes-inkubatorların proqnozlaşdırılan sayı	-	10-12	20
Bİ-lər sistemi vasitəsilə kiçik biznes müəssisələrinin proqnozlaşdırılan sayı	-	180	300
Kiçik biznes müəssisələrinin sayı, proqnozu, cəmi	12972	13152	13273
2. Kiçik biznesdə yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri			
Yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri, cəmi	22468	24480	26488
Bİ nəzərə alınmaqla kiçik biznes müəssisələrində yeni iş yerlərinin yaradılması perspektivləri	7494	9506	11514
ÜDM-in formalaşmasında 1 işçi yerinin payı, manatla	993	993	993
Yaradılacaq bucaq yeni iş yerlərindən ÜDM artımı, mln manat	7,44	9,43	11,42
Yaradılacaq yeni iş yerlərində ÜDM artımı, faizlə	0,8	1,02	1,24

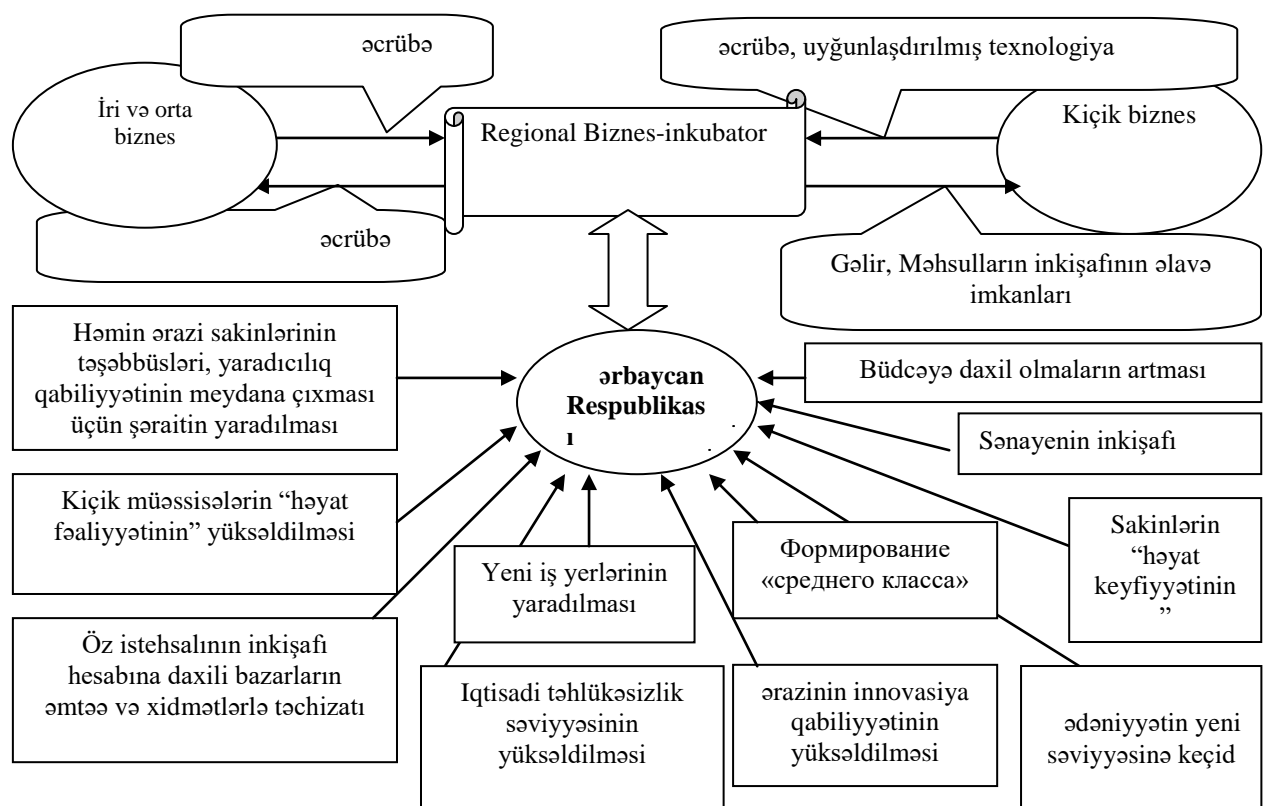
Aşağıda verdiyimiz sxem innovasiya biznesinin fabriki kimi innovasiya biznes-inkubatorlarının yaradılması üçün istifadə oluna bilər. Belə biznes-

inkubatorlar texnologiyanın kommersiyalaşdırılması prosesində aktiv fəaliyyət göstərə bilər. Biznes-inkubator innovasiya firmalarının biznesinin inkişafında onların salamatlığının təmin olunması və uzunmüddətli artımı üçün birbaşa iştirak etmək yolu ilə artımını təmin edə bilər. Bu prosesin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir (23, s.40-41):

1. Ali təhsil müəssisələrinin ərazisində, istehsal obyektinin baş sahələrində və ya digər üstünlük təşkil edən yerlərdə strateji əhəmiyyətli ərazilərdə kiçik biznesin(orta biznesin) innovasiya Bİ-nin yaradılması.

2. Biznes-inkubatorlar çərçivəsində resurs mərkəzinin yaradılması və ona köməklik göstərilməsi. Burada biznes-inkubatorların yerləşdiyi ərazi sərhədin də biznesin inkişafı resursları sistemləşdirilir və tətbiq edilir.

Tədqiqat nəticəsində biznes-inkubator prosesi modeli işlənib hazırlanmışdır və onun respublikanın sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərmişdir.

Şəkil 3. Biznes-inkubasiya prosesi modeli və onun ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına təsiri

Biznes-inkubator çərçivəsində kiçik biznesin, sənayenin, tədqiqat və tədris institutlarının və bütövlükdə respublikanın maraqlarının uzlaşdırılmasına nail olunur. Biznes-inkubator mexanizmi vasitəsilə müəssisələr özünün malik olduğu resurslardan istifadə nəticəsində gəlir əldə edə bilirlər. Müəssisələr ali təhsil məktəbləri, elmi-tədqiqat institutları kiçik sahibkarlıqda tədqiqatı bitirmək və onların əsasında yeni texnika, texnologiya və materiallar üçün öz mütəxəssislərinə şərait təqdim etmək imkanı alırlar. Bİ-də birgə fəaliyyət kiçik firmalara ərazinin elmi-texniki və istehsal potensialından onun elmi kadrlarından və maddi bazasından istifadə etməklə yeni texnologiyaların tətbiqini sürətləndirməyə, buraxılan məmulatların rəqabət qabiliyyətini yüksəltməyə, elmi-texniki və təcrübi konstruktor işlərinin aparılmasına xərcləri azaltmağa imkan verir. Nəticədə kiçik biznesdə əlavə iş yerləri, yeni məhsullar, xidmət və texnologiyalar yaranır, ayrı-ayrı regionların nüfuzu yüksəlir, əlavə kapital cəlb olunur, sosial infrastruktur təkmilləşir, təhsil və elmin inkişafı stimullaşdırılır.

3. Perspektiv şirkətlərin və institutlarda, universitetlərdə, digər elmi təşkilatlarda layihələrin müəyyən edilməsi və axtarışı. İddiaçılardan tələbnamələrə baxılması və müştərilərin cəlb olunması onlara kömək göstərilməsi üçün yaradılmış resurs mərkəzlərindən istifadə.

4. Biznes-inkubatorların fəaliyyətinin onların təşkilatçılarının təsiri altında yerləşən strateji investorların axtarışı yolu ilə və ya onların fəaliyyətinin start fazasından xüsusi vençur fondunun yaradılması yolu ilə maliyyələşdirilməsinin təmin olunması. Aşağıda bizim tərəfimizdən bir neçə əsas fazaları keçmiş biznes-inkubatorun inkişaf nümunəsini əks etdirən sxem verilmişdir:

I.Start fazası.

İşin başlanğıc mərhələsinin reallaşdırılması üçün Bİ-nin gələcək fəaliyyət planı dəqiq hazırlanmasından sonra aşağıdakı addımlar həyata keçirilir:

1.Məlumatlar və özündə materialları, vəsaitləri birləşdirən kitabxanaların informasiya bazası üçün mümkün və mövcud informasiyaların müəyyən edilməsi, sənədləşdirilməsi, inadlaşdırılması və yığılması.

2. Start işi üçün bir neçə firmanın seçilməsi (Əgər onlar varsa, onda yeni konteksdə iş haqqında razılaşmaq lazımdır).

3. Biznesin aparılması məsələlərinin həllində inkubasiya olunan firmalara sürətli kömək üçün telefon qaynar xəttinin müəyyən edilməsi.

4. Şirkətdə tez-tez meydana çıxan məsələlərə, tez-tez meydana çıxan suallara cavablar bazasının formalaşması.

5. Ümumi ideyalar altında birləşən məsləhətçilərin və inzibatçıların birliyinin formalaşması.

6. İnnovasiya firmalarının havayı və ya baha olmayan peşəkar konsaltinqə girişinin təmin olunması.

7. Azərbaycanda və xaricdə bu sahədə fəaliyyət göstərən bütün mühüm təşkilatlarla təcrübə mübadiləsi.

Ən yaxşı halda işin başlanması üçün seçilən şirkətlər inkişaf etmiş firmalar sayılırlar. Bununla yanaşı həmin firmalar bir qayda olaraq menecmentin nöqsanları ilə bağlı çətin problemlərlə üzləşirlər. Bu cür problemlərin həllində onlara biznes-inkubatorun köməyi lazım gəlir.

II. Biznes-inkubatorun inkişafı:

1. Biznes-inkubatorların bütün internet əlavələrinin tam buraxılışı, bütün komponentlərin və informasiya məlumat bazalarının vahid olaraq əlaqələndirilməsi. Aydın və yaxşı müayinə edilən qərarların avtomatlaşdırılmış sisteminin yaradılması və mürəkkəb aydın olmayan problemlərin həllində “qaynar xəttin” və məsləhətçi və menecerlərin ixtisaslaşması.

2. Şirkətlərin sorğularının təhlili əsasında yeni materialların inkişafı.

3. Müştəri bazasının genişləndirilməsi, yeni perspektiv firmaların cəlb olunması.

4. Biznesə köməyin daha effektiv metodikasının aşkara çıxarılması, şirkətin bazara çıxarılmasının yeni vərdiş və metodlarının əldə edilməsi.

5. Şirkətin vəziyyətinin müəyyən edilməsi prosedurunun, onların bazar perspektivlərinin formalaşması, onların mülkiyyətinin, o cümlədən intellektual

mülkiyyətin qiymətləndirilməsi və kömək göstərilməsi üçün zəruri resursların ayrılması.

6. Biznesin inkişafının perspektiv istiqamətlərinin müəyyən edilməsi predmetinə sosial və geosiyasi Azərbaycan və dünya mühitinin monitorinqi sisteminin yaradılması.

III. Özünü maliyyələşdirməyə keçid.

Özünü maliyyələşdirmə prosesinin reallaşdırılmasına aşağıdakı iki üsulla nail olmaq olar:

1. Şirkət tərəfindən biznes-inkubatorlara gələcəkdə onun investora və ya fond birjasında satış üçün səhm paketinin verilməsi.

2. Üzvlük haqlarının ödənilməsi və klub güzəştlər sistemi ilə məsləhət köməyinin təqdim olunması üçün şirkət klubunun formalaşması yolu ilə.

Bu gün Azərbaycanda mövcud olan inkubatorların böyük əksəriyyəti ikinci variantla işləyirlər. Daha doğrusu, öz ərazilərinə o şirkətləri buraxırlar ki, onlar icarə haqqını ödəmək qabiliyyətində olsunlar. İkinci modeldə icarə haqları sistemi klub haqları sisteminə transformasiya olunur. Buna görə şirkət nəinki, biznes-inkubatorlarından total kömək alır, həm də onun gələcək mövcudluğu təmin olunacaqdır. Bu cür klublarda o şirkətlər düşəcəkdir ki, onlar nəinki öz haqlarını ödəməyə hazırdırlar, həm də biznesin inkişafı üçün texnoloji və perspektiv potensiallara malikdirlər.

3.3. Biznes-inkubasiya prosesinin təşkilati-metodiki mexanizminin təkmilləşdirilməsi

Kiçik sənaye müəssisələrinin şəraitdə həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün böyük potensiala malik olan və mühüm əhəmiyyət kəsb edən təşkilati forma biznes-inkubasiyalaşma sayılır. Statistik məlumatların təhlili göstərir ki, müvafiq şəkildə və müvafiq formalarda aparılan biznes-inkubasiyalaşma prosesi öz-özlüyündə kiçik müəssisələrin yaradılması və iş rejiminə çıxması proseslərini 7-22 dəfə intensivləşdirir. Əgər yeni biznesin

təşkilini lokal müstəqil əsasda və biznes-inkubatorlarda artım əsasında müqayisə etsək, onda həmin biznesin uğursuzluq halları aşağıdakı nisbətdə olacaqdır: müstəqil yeni bizneslərin salamatlıq şansları 1-2:8 nisbətində olduğu halda, inkubasiyalaşmış bizneslər üçün bu nisbət tam əksinə olacaqdır. Bu zaman biznes-inkubasiyalaşma iki paralel məsələni, həm edə bilər və həll etməlidirlər. Bir tərəfdən, o, yeni kiçik müəssisələrin yaradılması və inkişafına rəğmən yeni imkanlar verir, digər tərəfdən isə, artıq mövcud olan, qeyri-effektiv strukturların sağlamlaşdırılması baxımından xeyli məhsuldar sayılır (11).

Bütövlükdə biznes-inkubasiyalaşma sahəsində mövcud olan problemləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Nəzəri-metodoloji problemlər:

- kateqoriya anlayışları aparatında vahidliyin olmaması;
- terminologiyada kənarlaşmalar;
- yeni şəraitdə biznes-inkubatorların fəaliyyətinə dair təşkilati-hüquqi və metodiki bazanın qeyri-təkmilliyi.

2. Normativ-hüquqi problemlər:

- biznes-inkubatorun statusunun hüquqi cəhətdən qeyri-müəyyənliyi;
- vergitutma bazası anlayışının tərifinin olmaması;
- idarə edən şirkətin statusu, funksiyaları, hüquq və vəzifələri və mülkiyyətçi ilə qarşılıqlı əlaqələri haqqında məsələnin həll edilməməsi.

3. Maliyyə problemləri:

- dövlət tərəfindən biznes-inkubatorun yaradılmasına ciddi maliyyə köməyinin zəruriliyi;
- biznes-inkubatorun istismarının maliyyələşdirilməsi mənbələrinin zəruriliyi;
- biznes-inkubatorun cari fəaliyyətinin təminatına sərf edilən vəsaitlərin təsdiq olunmuş mənbəyinin olmaması;
- kiçik biznesin uzunmüddətli kreditləşdirilməsinin inkişaf etməməsi;
- biznes-inkubatorun əmlakına sığortanın olmaması.

4. Funksional problemlər:

- biznes-inkubatorun istismarının optimal forma seçiminin zəruriliyi;
- biznes-inkubatorun avadanlığının təzələnməsinin dəqiq mexanizminin olmaması;
- biznes-inkubatoradan çıxmış müəssisəyə infrastruktur mexanizmlərinin olmaması;
- yenidən yaradılan strukturların mövcud innovasiya infrastrukturu ilə texnoparklarla, innovasiya-texnoloji mərkəzlərlə, KOS-lara kömək agentlikləri ilə zəif koordinasiya.

5. Kadr problemi:

- biznes-inkubatorada işləmək üçün səriştəli kadr hazırlığı sisteminin olmaması;
- inkubasiya olunan kiçik müəssisələrin kadr təminatı, sahibkarın təhsil alması;
- sahibkara kömək edən dövlət qulluqçularının və təşkilat əməkdaşlarının səriştəliliyinin artırılması.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, biznes-inkubasiyalaşma kiçik sahibkarlığa köməyin daha effektiv üsullarından biri sayılır. Azərbaycanda yeni nəsil biznesin inkubasiyası iqtisadiyyatın aktual problemlərini həll etməyə imkan verir. Bunların içərisində aşağıdakıları qeyd etmək olar:

- innovasiya sahibkarlığının və rəqabət mühitinin inkişafı;
- iş yerlərinin yaradılması və sosial gərginliyin aşağı salınması;
- istehsalın restrukturizasiyası və kiçik infrastruktur, intellektual biznes sferasında mütərəqqi sənaye sahələrinin inkişafı;
- daşınmaz əmlak və resurslar sferasında münasibətlərin inkişafı.

Sahibkarlığın effektiv inkişafı üçün ilk növbədə, hakimiyyətin icraedici və qanunvericilik sütunlarının bütün istiqamətləri üzrə köməyin müvafiq tədbirlər kompleksi zəruridir. Tədqiqatlar göstərir ki, dövlət köməyi kiçik sahibkarlığa kömək infrastrukturu (SKMF, “bir pəncərə sistemi”), maliyyə kredit rıçaqları, vergi güzəştləri, güzəştli kreditlərin alınmasında və s. vasitəsilə reallaşdırır, lakin

Azərbaycan Respublikasında innovasiya sahibkarlığının sferasının təhlili göstərdi ki, kiçik innovasiya sahibkarlığının aktivləşməsi ilk növbədə onun inkişafını və bu sahibkarlığa kömək infrastrukturunun formalaşmasını və inkişafını tələb edir.

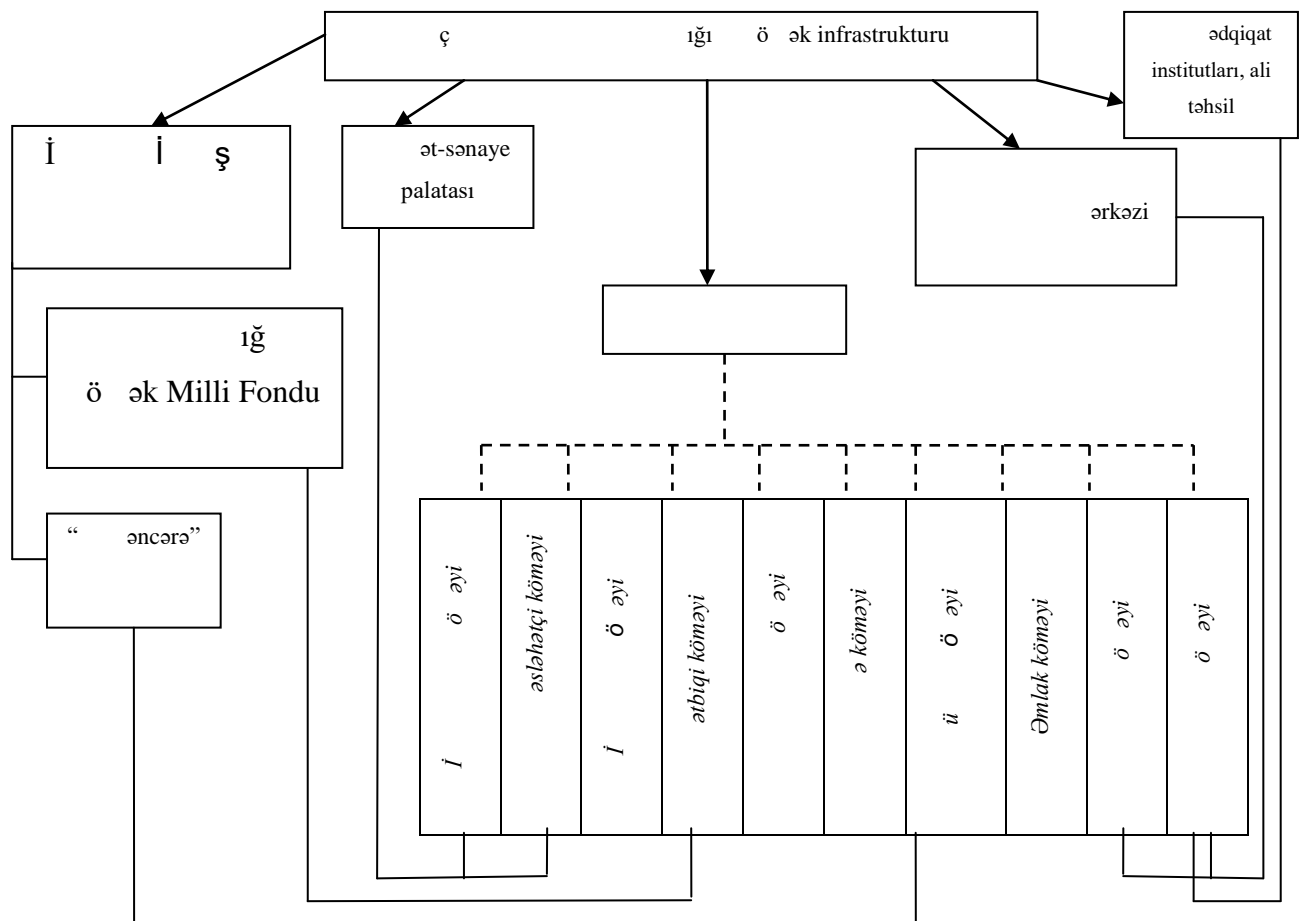
Ölkədə ərazinin innovasiya sahibkarlığına kömək üzrə mövcud strukturların: innovasiya texnoloji mərkəzlərin, servis firmalarına malik texnopokların (konsaltinq, texnoloji audit və s.), innovasiya firmalarının biznes-inkubatorlarının, texnologiyanın transfer mərkəzlərinin, vençur fondlarının, innovasiya sərgi komplekslərinin müqayisəli təhlili aparılmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığının inkişaf amillərinin aşkara çıxarılan şərtlərinə daha böyük dərəcədə kiçik sahibkarlıq inkubatorlarının yaradılması cavab verir. Bunun da əsas məqsədi kiçik sahibkarlığın yeni işə başlamış və artıq mövcud olan subyektlərinə, yəni texnologiyalar və elmi-texniki xarakterli yeniliklər hazırlayan və istifadə edən subyektlərə köməkdir.

Kiçik innovasiya sahibkarlığına köməyin innovasiya strukturu elmi-texniki işləmələr və istehsal, elm tutumlu məhsulun hazırlanması və satışı arasındakı əlaqələndirici sahə sayılır. Kiçik innovasiya sahibkarlığına kömək infrastrukturunun formalaşmasına məqsəd müxtəlif istiqamətlər üzrə kiçik müəssisələrə kompleks köməyin təmin edilməsi əsasında onların fəaliyyəti üçün optimal şəraitin yaradılması sayılır.

Biznes-inkubatorlar kiçik biznesə kömək və onun inkişafı üzrə ərazi siyasətinin əsas elementi sayılır. Yaxşı və işgüzar ideyaları irəli sürən sahibkarların köməyi ilə mexanizm təklif edərək onların bazara uğurlu girişi və öz işgüzar təkliflərini reallaşdırmaq üçün maliyyə köməyi, təşkilati və məsləhət xidməti ala bilərlər. Biznes-inkubasiya dövründə ilkin ideyadan ilkin kommersiya uğurunun alınmasına qədər olan vaxt ərzində fasiləsiz kömək göstərilməsi innovasiya müəssisələrinin zəruri şərti və prinsipi sayılır. Əslində iqtisadiyyatın təşəkkül edən sektorlarında yeni müəssisələrin yaradılmasına köməklik göstərməklə biznes-inkubatorlar dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin olunmasına mühüm töhvə verir, iqtisadi cəhətdən yenidən qurma prosesinə kömək edir. Bu xüsusilə inkubatorun

fəaliyyətinin yüksək texnoloji sektorlarda yeni müəssisələrə kömək sahəsində cəmləşdiyi vaxt mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həmin müəssisələr üçün ideyaların işlənilib hazırlanmasına və onların bazara çıxarılmasına sərf olunan vaxt nisbətən sürəklidir, kommersiya riski yüksəkdir. Bu baxımdan biznes-inkubator yeni istehsal texnologiyalarının inkişafına kömək və kommersiyalaşdırılması üçün zəruri olan əsas infrastruktur elementi sayılır. Bu intellektual mülkiyyət və potensialların hazırlanması hüquqları ilə bağlı digər müəssisələrin fəaliyyətini tamamlayır (21, s.238-241).

Şəkil 4. Kiçik innovasiya sahibkarlığına kömək infrastrukturu

Ölkə səviyyəsində biznes-inkubatorlarla yanaşı, innovasiya-texnologiya birjalarının, innovasiyanın-tətbiqi mərkəzlərinin, innovasiya-texnologiya mərkəzlə-

rinin, sahə istiqamətli texnoparkların və texnoloji-inkubatorların yaradılmasının stimullaşdırılmasını məqsədəuyğun sayırıq.

Azərbaycan Respublikasında kiçik innovasiya biznesinin yaradılması problemlərinin əksər hissəsinin həll olunması ölkədə effektiv işləyən Bİ-nin yaradılmasına kömək edəcəkdir.

Kifayət miqdarda biznes-inkubatorun meydana çıxması kiçik innovasiya firmalarının “yetişdirilməsi” üçün stimül olacaqdır, çünki biznes-inkubatorlar kiçik sahibkarlar və digər sahə strukturlar arasında əlaqələndirici rolu yerinə yetirir.

Biznes-inkubatorun yaradılması metodikası dedikdə, biz ilk növbədə Bİ-nin formalaşması alqaritminin, məntiqi sxeminin və strukturunun işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tuturuq. İnnovasiya sahibkarlığına müxtəlif kömək formalarının təhlili əsasında bizim tərəfimizdən kiçik biznesin innovasiya fəaliyyətinin təşkilatın metodik mexanizmi işlənilib hazırlanmışdır. Bu isə Bİ-nin geniş yayılması üçün bütün zəruri şərtlərin yaradılması deməkdir (35).

Biznes-inkubatorun formalaşması alqaritmi aşağıdakılardan ibarətdir:

- təsisçilərin seçilməsi;
- biznes-inkubatorun təşkilati-hüquqi formalaşmasının müəyyən edilməsi;
- inkubator tipinin(ümumi ixtisaslaşmış);
- kiçik müəssisəyə köməyin bu formasına xas olan xidmətlər siyahısının müəyyən olunması;
- müştərinin seçilməsi meyarlarının müəyyən edilməsi;
- firmaların biznes-inkubatordan çıxması üçün meyarların müəyyən edilməsi;
- qarşılıqlı maraqlar balansına əsaslanan, müştəri firmalar və inkubator direktorluğu arasında qarşılıqlı münasibətlərin tənzimlənməsi prinsiplərinin işlənməsi;
- biznes-inkubator əməkdaşlarının və müştərilərinin təşkilati mədəniyyət prinsiplərinin işlənilib hazırlanması;
- inkubatorun yerinin seçilməsi.

Hakimiyyət və idarəetmə orqanları ilə, banklarla, konsaltinq firmalar ilə, ali təhsil müəssisələri ilə, iri sahibkarlıq strukturları ilə işgüzar əlaqə istiqamətlərinin və formalarının müəyyən olunması.

Biznes-inkubatorun yaradılmasının təklif olunan alqaritmının reallaşdırılması artıq ölkəmizdə mövcud olan biznes-inkubatorların yaradılması üzrə malik olduğumuz təcrübə nəzərə alınmaqla, eləcə də ayrı regionlarda artıq işləyən kiçik firmaların bazara daxil olması probleminin həll olunması təcrübəsi nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Kiçik innovasiya sahibkarlığının konkret problemlərini öyrənmək sahəsində bizim tərəfimizdən biznes-inkubatorun fəaliyyət göstərməsinin məntiqi sxemi təklif olunur:

1. Biznes-inkubator tipinin müəyyən edilməsi və biznes-inkubatorun yerləşmə sahəsinə tələbatının qiymətləndirilməsi məqsədilə biznes-inkubator xidmətinə respublikanın tələbinin qabaqcadan tədqiqi.

2. Biznes-inkubatorun kiçik müəssisələrə təqdim etdiyi xidmətlər sisteminin formalaşdırılması biznes-inkubatorunda müştəri xidmət sistemi kiçik müəssisələrin tələbatı və göstərilən xidmətlərin əsas növlərinin reallaşdırılmasının təşkilati-iqtisadi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla qurulur.

3. Biznes-inkubator yaradıla bilən mövcud sahələrin, onların istifadəsi mümkün olan iqtisadi şəraitin aşkara çıxarılması.

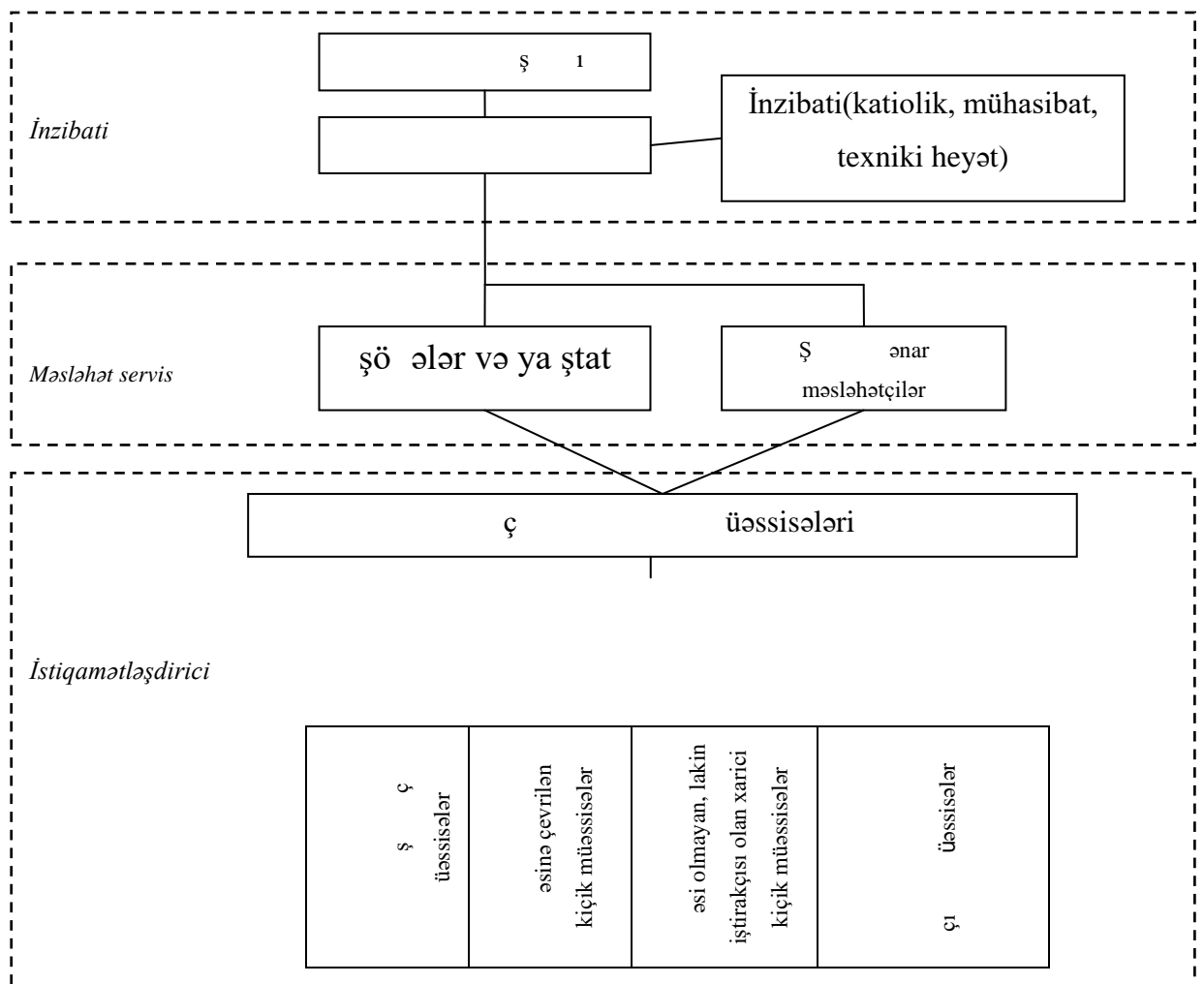
4. Biznes-inkubatorun əsas vəzifəsi sahibkar üçün psixoloji cəhətdən əlverişli işgüzar atmosferin yaradılması sayılır.

Biznes-inkubator strukturunun formalaşdırılması onun məqsəd və vəzifələrinə uyğun olaraq baş verir və onun tərəfindən göstərilən xidmətlərin dəsti və keyfiyyəti ilə müəyyən edilir. İstənilən biznes-inkubatorunun strukturunda üç əsas struktur blok iştirak edir (Şəkil 5.).

Fikrimizcə, innovasiya biznesinin aktivləşdirilməsinin əsas şərti qeyri-texnoloji Bİ-nin ərazisində ümumi və ya ixtisaslaşdırılmış tipdə inkubatorun

yaradılması sayılır və bu tip inkubatorlar innovasiya sahibkarlığına dövlət köməyinin real alətinə çevrilir.

Ölkə ərazisində biznes-inkubatorların yaradılması kiçik innovasiya müəssisələrinə güzəştli şərtlərlə icarəyə götürülən binalar təqdim etməyə, müvafiq məsləhət xidmətləri (vergi, ekspert, maliyyə, marketinq, hüquqi) psixoloji xidmətlər göstərməyə imkan verir.

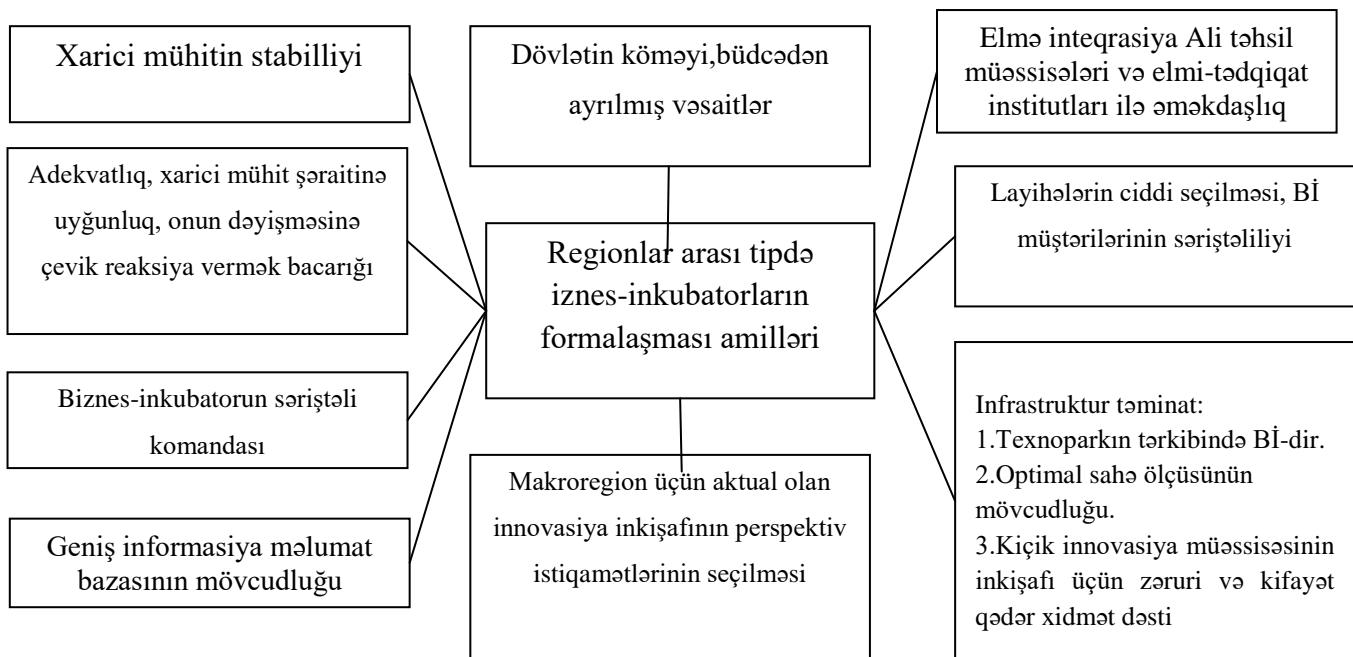

Şəkil 5. Biznes-inkubatorun inzibati struktur modeli

Azərbaycan Respublikasında innovasiya sahibkarlığına dair bütün yuxarıda qeyd edilən problemlərin həlli üçün sahibkarlığın innovasiya fəaliyyəti üzrə respublika əlaqələndirmə mərkəzini yaratmaqla innovasiya firmalarının monitorinqinin aparılmasını məqsəduyğun sayırıq.

Aydındır ki, biznes-inkubatorun profili, miqyası, xidmətlər dəsti, istiqamətliliyi, ilk növbədə, onların yaradıldığı ərazinin şəraiti ilə müəyyən olunmalıdır. Makroregionda biznes-inkubator yaradılarkən, etnik mədəniyyət, geoiqtisadi, siyasi, resurs aspektləri, onların məqsədlərinin inteqrasiyası əsasında qarşılıqlı inkişafını nəzərə almaq lazımdır. Məhz bu aspektlər qrupda regionların fərqi müəyyən edir. Biznes-inkubator öz fəaliyyətinin başlanğıcından etibarən, makroregionun vəziyyəti, strategiyası və təkamülü ilə şərtlənən bu məqsədə uyğun gəlməlidir.

Makroregionların və iqtisadi klasterlərin təsərrüfat fəaliyyəti biznes-inkubator qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Bu qərarların həlli regionlarda formalaşan əlaqəli münasibətlərin bütün müxtəlifliyindən istifadə etmədən mümkün deyildir. Müasir şəraitdə regionun inkişafının rəhni təkcə istehsal deyil, həm də maliyyə axınlarının idarə edilməsi, səriştəli işçi qüvvəsinin və investisiyanın cəlb olunması, innovasiya texnologiyalarının istifadəsi sayılır. Regionlararası tipdə biznes-inkubator makroregionun resurslarını tam istifadə edə bilər, makroregionun iqtisadi sisteminin sahəvi ixtisaslaşması və klasterizasiyası, sahələrarası inteqrasiyası və sosial konsolidasiyası üçün resursa çevrilə bilər (Şəkil 6).

Şəkil 6. Regionlararası tipdə biznes-inkubatorların formalaşması amilləri

Regionlararası tipdə biznes-inkubator bir tərəfdən, elə təşkilatdır ki, onun fəaliyyəti makroregionun vahid iqtisadi məkanının əmələ gəlməsi qanunauyğunluqlarına, onun milli iqtisadiyyatda və qlobal mühitdə funksiyalarına müvafiq olaraq kiçik innovasiya sahibkarlığı sisteminin kompleks inkişafı yolu ilə makroregionun təsərrüfat subyektlərinin makroregional inteqrasiyasına yardım etməsinə yönəldilmişdir; digər tərəfdən, bu sahibkarlığın innovasiya mühitini əmələ gətirən kiçik biznesin köməyin infrastruktur elementidir.

Regionlararası tipdə biznes-inkubator kiçik müəssisələrlə birbaşa qarşılıqlı təsirdə olmaqla, makroregionda onların uğurlu fəaliyyət şərtlərini yaratmaqla kiçik biznesə köməyin mühüm infrastruktur elementidir.

Servis funksiyasını yerinə yetirməklə biznes-inkubator işçiləri iş yerləri ilə, ofis xidmətləri ilə, peşəkar məsləhətlərlə, təcrübi-sınaq avadanlıqları ilə təmin edir.

Biznes-inkubatorun kommunikasiya funksiyası makroregion çərçivəsində müəssisələrarası qarşılıqlı təsirin təmin edilməsindən və dayanıqlı təsərrüfat əlaqələrinə malik tam sahibkarlıq mühitinin yaradılmasından ibarətdir.

Biznes-inkubatorun konsaltinq və təhsil funksiyalarına aşağıdakılar aiddir:

- sahibkarlara hüquqi və mühasibat köməyinin göstərilməsi;
- təhlil və təhsil materiallarına, məlumat bazasına çıxışın verilməsi;
- sahibkarın ixtisasının və təhsil səviyyəsinin yüksəldilməsi;
- təhsil tədbirlərinin-treninglərin, seminarların, sərğilərin və s. aparılması.

İntellektual-psixoloji funksiya kiçik sahibkarlıq sahəsində ixtisaslaşdırılmış müəssisələrlə qarşılıqlı təsir yolu ilə kiçik biznesin müsbət simasının yaradılmasından ibarətdir.

Tədqiqat funksiyası işləyənlərə elmi-tədqiqat və təcrübi-konstruktor işlərinin aparılmasında, təcrübi məhsul nümayəndələrinin yaradılmasında köməklik göstərməklə reallaşır. Bu funksiyanın təmin olunması üçün elmi-təhsil müəssisələri, tədqiqat laboratoriyaları, konstruktor büroları və s. ilə əməkdaşlıq etmək lazımdır.

Maliyyə köməyinin planlaşdırılması və göstərilməsi ideyanın kommersiyalaşdırılması üzrə biznes-planların işlənilib hazırlanmasında və layihələr

üzrə işlərin aparılması üçün vəsaitlərin axtarışında ifadə olunur. Bütün bunlar biznes-inkubatorun təşkil və planlaşdırma funksiyalarını təmin edir.

Biznes-inkubatorun əlaqələndirmə funksiyası kiçik biznesə köməyin ayrı-ayrı infrastruktur elementləri arasında-yerli və mərkəzi hakimiyyət orqanları arasında, ictimai birliklər, konsaltinq və tədris strukturları, kredit-maliyyə müəssisələri, biznes-mərkəzlər və elmi-texnoloji parklar arasında, fəaliyyətin razılaşdırılmasından və qarşılıqlı təsirin təmin olunmasından, makroregionun daha iri biznes-inkubatorları birləşdirən şəbəkənin yaradılmasından ibarətdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının modernizasiyası vəzifələrinin həlli üçün daha effektiv modeli kimi regionlararası tipdə innovasiya biznes-inkubatorun tətbiqini məqsədəuyğun hesab edirik. Bu, texnoloji park formasında təmsil olunan texnoloji və təşkilati biznes strukturlarının inteqrasiya birliyinin struktur bölməsi sayılır. Belə biznes-inkubator yüksək texnologiyalı sahələrdə işə, yeni işə başlamış innovasiya müəssisələrinə köməyə, elmi-texniki sferada vençur sahibkarlığa yardıma yönəldilmişdir.

Ayrı-ayrı regionların Azərbaycan iqtisadiyyatında yerinin və makroregion problemlərinin, eləcə də müasir innovasiya proseslərinin öyrənilməsi innovasiya inkişafının daha aktual istiqamətlərini ayırmağa imkan verir ki, bu da xalq təsərrüfatının aşağıdakı sahələrində inkubasiya olunan müəssisələrin fəaliyyətində reallaşdırılmalıdır: aqrar-sənaye. Yol nəqliyyatı, kurort-rekreasiya kompleksləri, informasiya texnologiyaları və idarəetmə sistemləri, maşınqayırma və cihazqayırma. Xüsusilə də burada diqqəti ölkə iqtisadiyyatında mühüm yer tutan aqrar-sənaye müəssisələrində yeni texnologiyaların işlənilməsinə və hazırlanmasına və tətbiqinə yönəltmək lazımdır. Respublikanın nəqliyyat sisteminin modernizasiyası onun beynəlxalq daşımalarda aparıcı yer tutmağa imkan verir, əmtəə axınının və xidmətlər həcmünün artımını, ölkənin iqtisadi-coğrafi potensialının reallaşdırılmasını təmin edir. Mühüm ticarət və nəqliyyat yollarının kəsişməsində tutduğu əlverişli iqtisadi-coğrafi mövqe regionlararası və beynəlxalq bazarlara innovasiya

müəssisələrinin çıxışı üçün geniş imkanlar yaradır ki, bu da Azərbaycan iqtisadiyyatının global iqtisadi sistemə inteqrasiyası üçün ilkin şərtləri təmin edir.

Regionlararası biznes-inkubatorun göstərdiyi xidmətləri müəssisənin yerləşdirilməsi üzrə xidmətlərə və biznesin inkişafı üzrə xidmətlərə ayırmaq olar. Müəssisənin yerləşdirilməsi üzrə xidmətlərə binaların (o cümlədən ixtisaslaşdırılmış sərqi sahələrinin, laboratoriyaların, konfrans zallarının), zəruri avadanlıqların, proqram təminatının verilməsi daxildir. Biznesin inkişafı üzrə xidmətlərə hüquqi; texnologiyanın kommersionlaşdırılmasına kömək; layihələrin işlənilib hazırlanması və onun idarə olunmasına kömək; təhsil və konsaltinq xidmətləri daxildir.

Biznes-inkubatorun funksional effektivliyi inkubasiya fəaliyyətinin növləri üzrə ayrı-ayrı profil mərkəzlərə adekvat struktur bölgüsü ilə təmin olunmalıdır. Bu zaman profil mərkəzlərdən hər biri özündə biznesin genişləndirilməsi üzrə transaksion infrastrukturunun bütün elementlərini: institusional, təşkilati və informasiya elementlərini birləşdirir (Şəkil 7).

Şəkil 7. Regionlararası tipdə biznes-inkubatorun strukturu

Makroregional kompleksdən biznes-inkubasiyalaşmanın inkişafının daha perspektiv istiqaməti Azərbaycan ərazisində regionlararası biznes-inkubatorlar şəbəkəsinin yaradılması sayılır. Ölkə iqtisadiyyatının kompleks inkişafına yönəldilmiş biznes-inkubatorlar artıq müəssisənin formalaşması fazasında kiçik biznesin orta və iri bizneslə kooperasiyasına kömək etməlidir. Bu, ölkə ərazisində prioritet sahələrdə yüksək texnologiyalı iqtisadi klasterlər şəbəkəsini daha sürətli inkişaf etdirməyə imkan verir.

NƏTİCƏ

1. Kiçik sahibkarlığın inkişafı ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası baxımından həyata keçirilən dövlət siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən birini təşkil edəcəkdir. Bu siyasət iqtisadiyyatın bütün sahələrində, xüsusilə prioritet inkişaf sahələrində işgüzar fəaliyyət üçün normativ-hüquqi, təşkilati və maliyyə təminatı səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldiləcəkdir. Davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından sahibkarlıq sahəsində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur: kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi, ixrac potensialının artırılmasında və cəmiyyətin sosial problemlərinin həllində KOS-un rolunun gücləndirilməsi; sahibkarlıq fəaliyyətinin sahə, regional və texnoloji baxımdan strukturunun optimallaşdırılması; kiçik, orta və iri müəssisələr arasında qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlığın, o cümlədən istehsal-kooperasiya əlaqələrinin genişləndirilməsi; sahibkarlığın dəstəklənməsinin müasir təşkilati modellərinin yaradılması, o cümlədən sahibkarlar üçün məsləhət xidməti, informasiya təminatı, marketinq xidməti və sair strukturların yaradılmasının davam etdirilməsi; ticarət yarmarkalarının yaradılması; yerli iqtisadiyyatın yönümünü nəzərə almaqla rayonlarda işsizlər üçün kadrların peşə hazırlığının təkmilləşdirilməsi mərkəzlərinin yaradılması; sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilələrin qarşısının alınması.

2. Bələdiyyə qurumunun inkişafı üçün daha bir müsbət amil biznes-inkubatorun son nəticədə bazarın şəffaflığının yüksəldilməsində və onda işləyən subyektlərin leqallaşdırılmasındadır. Bu effekt onun hesabına əldə edilir ki, biznes-inkubatorda yerləşən firmalar əvvəldən şəffaf biznes aparırlar. Bundan başqa, belə bir praktika mümkündür ki, “inkubasiya olunan” firmaların bütün mühasibat sənədləri biznes-inkubatorun ştatında işləyən bir, “ümumi” mühasib tərəfindən aparılır. Beləliklə, müəyyən vaxt, adətən 3-5 il ərzində biznes-inkubatorun divarından kənara çıxan, artıq vergi və digər nəzarət orqanlarına məlum olan firma düzgün biznes aparmaqda davam edir.

3. Beynəxalq təcrübəni ümumiləşdirməklə belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda texnoloji biznes-inkubatorun sənaye şəhərciyinin ərazisində yaradılması daha məqsədəuyğundur. Belə yanaşma biznes-inkubatorlarda bazar iqtisadiyyatı şəraitində müstəqil fəaliyyətə hazırlanmış kiçik və orta müəssisələrin sənaye şəhərciyində öz fəaliyyətinin davamı mümkünlüyünü nəzərə alır. Bu cür yerləşmə həmin infrastruktur obyektlərinin bir-birini tamamlamasına şərait yaradır.

4. Qlobal böhranın müşahidə edildiyi bir dövrdə ölkəmizdə kiçik sahibkarlığın inkişafına dəstək verilməsi üçün bu sahəyə ayrılan maliyyə yardımlarının həcmnin artırılması vacibdir. Şübhəsiz sahibkarlığın, xüsusən də kiçik və orta müəssisələrin inkişafı həm məşğulluğun təmin edilməsinə, həm də rəqabətin gücləndirilməsinə pozitiv təsir göstərir.

5. Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığının inkişaf amillərinin aşkara çıxarılan şərtlərinə daha böyük dərəcədə kiçik sahibkarlıq inkubatorlarının yaradılması cavab verir. Bunun da əsas məqsədi kiçik sahibkarlığın yeni işə başlamış və artıq mövcud olan subyektlərinə, yəni texnologiyalar və elmi-texniki xarakterli yeniliklər hazırlayan və istifadə edən subyektlərə köməkdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı” Dövlət Proqramı (2000-2008-ci illər), Bakı, Nurlar, 2004.
2. “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının” Dövlət proqramı(2002-2005-ci illər). Bakı, Nurlar, 2003.
3. Azərbaycanın Statistik Göstəriciləri 2015. Bakı, 2015, 814 s.
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Sosial, iqtisadi inkişaf. 2009 yanvar, 204 s.
5. “Müəssisələr haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
6. Abbasov A.B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri. Bakı, 1998.
7. Biznesin əsasları. Dərslük. Prof. A.B. Abbasovun ümumi redaktəsi ilə. Bakı, “Nurlar”, 2005, 656 s.
8. Axundov M.Ə. Strateji idarəetmə. Bakı, “Ağrıdağ”, 2001.
9. “Azərbaycan Respublikasında sahibkarlığın inkişaf problemləri” mövzusunda elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2003.
10. Bələdiyyənin sosial-iqtisadi inkişaf proqramı(metodiki tövsiyə), “Ekspert” jurnalı, Bakı, 2005, 63 s.
11. “Bələdiyyə torpaqlarının idarə edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. 29 iyun 2001, Bakı, Qanun, 2003.
12. Rəhimli F. Bələdiyyələrin iqtisadi əsasının formalaşması problemləri. Elmi praktik konfransın materialları. Bakı, 1999.
13. Rəhmli F. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişafının regional problemləri. Elmi-praktiki konfransın materialları. Lənkəran, 2003.
14. Luis L.Allen. Kiçik biznesdə necə uğur qazanmaq olar? Bakı, Azərneşr, 1993. - 143. s.
15. Абрамов А.Е. Кризисная экономика современной России: тенденции и перспективы. Москва, Проспект, 2010. - 656с.
16. Блинов А.О., Шапкин И.Н. Малое предпринимательство: Теория и практика. Учебник. Москва, «Дашков и К», 2003. - 356 с.
17. Берг О.В. Некоторые вопросы концепции проекта федерального закона «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации». // Государственная власть и местное самоуправление. 2003. №2.

18. Бизнес-инкубаторы в системе поддержки малого бизнеса: российский и международный опыт. Под общ. ред. Э. Маркварта (OST-EURO). - М.: ИПИ, 2001.
19. Бизнес-инкубаторы как инструмент содействия развитию экономики на муниципальном уровне. Под ред. Х.Берра и Н.Александровой. Санкт-Петербург, 2000 г.
20. Блюммер К. Система поддержки предприятий малого и среднего бизнеса в Германии // Проблемы теории и практики управления. 2002. № 2.
21. Евтеева, Л.Ф. Малое инновационное предпринимательство в соотношении с развитием технологических укладов [Текст] / Вахромов, Е.Н., Евтеева, Л.Ф. / Материалы международной НК «Современные проблемы экономики: теория и практика». – Астрахань: Астраханская цифровая типография. – 2007. – С.47-52.
22. Капитаненко М.С. Механизмы и возможности активизации инвестиционных процессов. – М.: 2003// ОАО «Типография «Новости»
23. Кольчихина В.Н. Проблемы малых предприятий в современной российской экономике // Актуальные проблемы экономики России и региональной экономики: // Материалы межвузовской научно-практической конференции / Под общей ред. проф. Г.А. Шмулева. – Брянск: БГУ, 2004. – С. 38-43.
24. Ломоносова Т.В. Основы создания бизнес-инкубаторов для поддержки малого предпринимательства и инвестиций, 1999.-108 с.
25. Муниципальное управление: Учебное пособие. М.: «Муниципальный мир», 2002.
26. Оптимальная практика организации работы бизнес-инкубаторов. Организация Общественных Наций. Нью-Йорк и Женеве, 2000 г., 91 с.
27. Положительный опыт малого предпринимательства в России // Аналитический сборник. - М.: АМиР, ИПИ, 2000.
28. Острина И.А. Социально-экономические проблемы управления муниципальной собственностью//Местное самоуправление в России. М., 1999.
29. Портер М. Конкуренция. Москва, Вильямс, 2005. - 608с.
30. Плевако С.М. Об эффективности местного управления // Муниципальный мир. 1999. №3.

31. «Экономика и предпринимательство», Журнал, Москва, №6, 2015. - 1178 с.
32. «Российское предпринимательство», Журнал, Москва, №14, 2013. - 172с.
33. Рудой В.В., Рудой Н.В. Проблемы и перспективы развития малого предпринимательства в муниципальных образованиях Ростовской области // Управление региональным развитием Юга России. Ростов н/Д, 2001.
34. Словарь маркетинга, <http://www.i-u.ru/biblio/dict.aspx>
35. Фесюн, А.В. К вопросу о создании бизнес-инкубаторов в макрорегионах / А.В. Фесюн // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 3. Экономика. Экология. – 2007. - № 1 (12).
36. <http://www.vneshexpertserice.com>.
37. <http://www.kitab.az>.
38. <http://www.maliyye.gov.az>
39. <http://www.iqtisad.net>.
40. <http://www.kitabxana.org>.

Бизнес - инкубаторы и их роль в развитии малого бизнеса

Р Е З Ю М Е

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, выводов и списка использованной литературы.

Во введении обоснованы актуальность темы, определены цель и задачи исследования, приведены научная новизна и практическая значимость работы.

В первой главе изучаются формы и классификация бизнес-инкубаторов, теоретические аспекты формирования бизнес-инкубаторов, мировой опыт формирования и развития бизнес-инкубаторов.

Во второй главе рассматриваются современное состояние развития малого бизнеса, воздействие бизнес-инкубаторов на формирование благоприятного бизнес-климата.

В третьей главе исследуются пути воздействия бизнес-инкубаторов на развитие малого бизнеса.

В конце работы даются выводы полученные в результате проведенного исследования.

**Business - incubators and their role in the development
of small businesses**

SUMMARY

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

In the introduction the urgency of the theme, the purpose and objectives of the study are given scientific novelty and practical significance of the work.

In the first chapter we study the form and classification of business incubators, the theoretical aspects of formation of business incubators, world experience of formation and development of business incubators.

In the second chapter examines the current state of development of small business, the impact of business incubators to create a favorable business climate.

.In The third chapter examines the way the impact of business incubators in the development Malovo business.

At the end of the conclusions are derived from the study.

**Kələntərli Həmid Məhərrəm oğlunun “Biznes-inkubatorlar və kiçik
sahibkarlığın inkişafında onların rolu” mövzusunda
magistr dissertasiyasının**

R E F E R A T I

Mövzunun aktuallığı. Müasir iqtisadiyyatda biznes sahəsində elmi və texniki nailiyyətlərin savadlı və düzgün tətbiqini nəzərdə tutan innovasiya sistemində heç bir alternativ yoxdur. Bu zaman biznes-inkubatorlar daha mühüm rol oynamaqla kiçik və bir qayda olaraq, innovasiya müəssisəsinin yaradılması və inkişafına kömək edirlər. Bu funksiya getdikcə daha vacib əhəmiyyət kəsb edir, çünki vaxt keçdikcə yeni müəssisənin bazara çıxışı tədricən artmaqda olan rəqabət üzündən mürəkkəb xarakter alacaqdır. Texnoloji biznes-inkubatorun vəzifəsi maraqlı biznes ideyanı aşkara çıxarmaq, onun biznes layihəsinə çevrilməsinə kömək etmək, məhsul və xidmətlərin buraxılışına yardım göstərmək və onlarla bazara çıxışa təmin etməkdən ibarətdir. Bütün bu vəzifələr, xüsusilə də bazara çıxışı yardım göstərmək kifayət qədər mürəkkəbdir. Buna yalnız ölkə daxilində, eləcə də beynəlxalq aləmdə düzgün biznes siyasəti aparmaqla, biznes infrastrukturunun işlək mexanizmlərini hərəkətə gətirməklə nail olmaq mümkündür. Biznesin inkubasiyası uzunmüddətli dövrə hesablanmış sahibkarlığa köməyin infrastruktur mexanizmlərindən biri sayılır. Biznes-inkubatorlar bir qayda olaraq, innovasiya tipli kiçik və orta müəssisənin yaradılmasına kömək edir.

Azərbaycanda və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların bu funksiyası yerli müəssisələrin köhnə və yeni bazarlara çıxışı zamanı daxili və xarici rəqabətin güclənməsi səbəbindən mürəkkəb vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar daha vacib əhəmiyyət kəsb edir.

Kiçik sahibkarlığa köməyin əsas istiqaməti kimi Azərbaycanda biznes-inkubatoruna təkamül xarakterli spesifik xüsusiyyətlər xasdır. Həm nəzəri-metodoloji sahədə, həm də təcrübədə biznes-inkubasiya konsepsiyasının reallaşdırılması zamanı bir sıra problemlər meydana çıxır. Belə problemlərə

biznes-inkubatorların qurulmasının nəzəri-metodiki cəhətləri, onların təşkilati formalarının düzgün müəyyən edilməsi, biznes-inkubatorların yaradılmasında beynəlxalq təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirməklə Azərbaycanda onun tətbiq variantlarının tapılması, biznes-inkubatorların formalaşması problemlərini aşkara çıxarıb, onların aradan qaldırılması yollarına dair təklif və tövsiyələrin verilməsi və s. sayılır.

Bu infrastrukturun vacib elementlərindən biri də kiçik biznesə təkən verən biznes inkubatorlardır. Bİ-ların iqtisadi inkişafda effektiv rola malik olması inkişaf etmiş bir çox ölkələrin təcrübəsində sübut olunmuşdur. Biznes inkubatorlar regionlarda sahibkarlığı inkişaf etdirməklə yanaşı intellektual və digər iqtisadi resursların səmərəli istifadəsinə, rəqabət qabiliyyəti olmayan istehsalların inkişafına və bu sahələrin böyük biznesə acılan “qapıya” çevrilməsinə səbəb olurlar. Bİ-ların təşkilati modellərini yaradarkən nəzərə almaq lazımdır ki, ölkəmiz üçün aktual problem olan sahibkarlıq və rəqabət mühitinin yaradılması, yeni iş yerlərinin açılması, sosial gərginliyin aradan qaldırılması, istehsalın genişləndirilməsi, bir çox sənaye sahələrinin inkişafı, daşınmaz əmlakdan səmərəli istifadə və digər belə işlər yerli və regional məsələlərin həllinin təşkilinə yönəldilməlidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi kiçik biznesin sürətli və dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün biznes-inkubatorların formalaşmasında olan problemləri araşdırmaqdan, təhlil etməkdən və onların aradan qaldırılması yollarını göstərməkdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr qarşıya qoyulmuşdur:

- kiçik biznesin müasir təsərrüfaçılıq şəraitində rolunu və yerini dəqiqləşdirmək;
- biznes-inkubatorların Azərbaycanda təşkilinin və inkişafının metodiki cəhətlərini araşdırmaq;
- biznes-inkubatorların yaradılmasında beynəlxalq təcrübəni öyrənilib ümumiləşdirməklə onun Azərbaycanda tətbiqi variantlarını vermək;

- bələdiyyələrə kömək aləti kimi biznes-inkubatorların iqtisadiyyatın inkişafında rolunu əsaslandırmaq;
- sahibkarlıq mühitində biznes-inkubasiya prosesinin formalaşması üzrə metodiki tövsiyələr işləyib hazırlamaq;
- biznes-inkubasiya prosesinin təşkilati metodiki mexanizmini əsaslandırmaq və institusional inkişaf xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq.

Tədqiqatın obyektı. Ölkə səviyyəsində kiçik biznesə köməyin innovasiya sisteminin əsas infrastruktur elementi sayılan biznes-inkubasiya prosesidir.

Tədqiqatın predmeti. Biznes-inkubasiya sisteminin formalaşması və inkişafı prosesində müxtəlif təsərrüfat sistemləri arasında əlaqə və münasibətlər, qanunauyğunluqlar və qarşılıqlı mexanizmlər sayılır.

Tədqiqatın nəzəri və metodoloji əsasları kimi biznes-inkubatorun inkişafına həsr olunmuş Azərbaycanın və xarici ölkələrin iqtisadçı alimlərinin əsərləri, ölkəmizin qanunvericilik və icraedici orqanlarının proqramları, qərarları, normativ sənədləri və sərəncamları əsas kimi götürülmüşdür. Dissertasiya işində Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, beynəlxalq Təşkilatların, müvafiq xarici və yerli elmi-tədqiqat institutlarının xüsusi müayinə məlumatları istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiyada konkretləşdirilən nəzəri-metodiki müddəalar Azərbaycan Respublikası və onun ayrı-ayrı regionlarında biznes-inkubatorların yaradılması üçün istifadə oluna bilər. Biznes-inkubasiyaların mütərəqqi formalarının yaradılmasına dair konsepsiya Azərbaycanın ayrı-ayrı regionlarının funksional ixtisaslaşmasının möhkəmləndirilməsi şəraitində biznes-inkubasiyanın effektivliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə oluna bilər.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. İş, giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş 40 adda ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. 79 səhifədə şərh edilmiş işdə 4 cədvəl və 6 şəkil vardır.

Sonda tədqiqatdan əldə olunan aşağıdakı nəticələr verilmişdir:

1. Kiçik sahibkarlığın inkişafı ölkə iqtisadiyyatının diversifikasiyası baxımından həyata keçirilən dövlət siyasətinin aparıcı istiqamətlərindən birini təşkil edəcəkdir. Bu siyasət iqtisadiyyatın bütün sahələrində, xüsusilə prioritet inkişaf sahələrində işgüzar fəaliyyət üçün normativ-hüquqi, təşkilati və maliyyə təminatı səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldiləcəkdir. Davamlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi baxımından sahibkarlıq sahəsində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur: kiçik və orta sahibkarlığın (KOS) dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyasının sürətləndirilməsi, ixrac potensialının artırılmasında və cəmiyyətin sosial problemlərinin həllində KOS-un rolunun gücləndirilməsi; sahibkarlıq fəaliyyətinin sahə, regional və texnoloji baxımdan strukturunun optimallaşdırılması; kiçik, orta və iri müəssisələr arasında qarşılıqlı səmərəli əməkdaşlığın, o cümlədən istehsal-kooperasiya əlaqələrinin genişləndirilməsi; sahibkarlığın dəstəklənməsinin müasir təşkilati modellərinin yaradılması, o cümlədən sahibkarlar üçün məsləhət xidməti, informasiya təminatı, marketinq xidməti və sair strukturların yaradılmasının davam etdirilməsi; ticarət yarmarkalarının yaradılması; yerli iqtisadiyyatın yönümünü nəzərə almaqla rayonlarda işsizlər üçün kadrların peşə hazırlığının təkmilləşdirilməsi mərkəzlərinin yaradılması; sahibkarlıq fəaliyyətinə müdaxilələrin qarşısının alınması.

2. Bələdiyyə qurumunun inkişafı üçün daha bir müsbət amil biznes-inkubatorun son nəticədə bazarın şəffaflığının yüksəldilməsində və onda işləyən subyektlərin leqallaşdırılmasındadır. Bu effekt onun hesabına əldə edilir ki, biznes-inkubatorda yerləşən firmalar əvvəldən şəffaf biznes aparırlar. Bundan başqa, belə bir praktika mümkündür ki, “inkubasiya olunan” firmaların bütün mühasibat sənədləri biznes-inkubatorun ştatında işləyən bir, “ümumi” mühasib tərəfindən aparılır. Beləliklə, müəyyən vaxt, adətən 3-5 il ərzində biznes-inkubatorun divarından kənara çıxan, artıq vergi və digər nəzarət orqanlarına məlum olan firma düzgün biznes aparmaqda davam edir.

3. Beynəlxalq təcrübəni ümumiləşdirməklə belə qənaətə gəlmək olar ki, Azərbaycanda texnoloji biznes-inkubatorun sənaye şəhərciyinin ərazisində

yaradılması daha məqsədəuyğundur. Belə yanaşma biznes-inkubatorlarda bazar iqtisadiyyatı şəraitində müstəqil fəaliyyətə hazırlanmış kiçik və orta müəssisələrin sənaye şəhərciyində öz fəaliyyətinin davamı mümkünlüyünü nəzərə alır. Bu cür yerləşmə həmin infrastruktur obyektlərinin bir-birini tamamlamasına şərait yaradır.

4. Qlobal böhranın müşahidə edildiyi bir dövrdə ölkəmizdə kiçik sahibkarlığın inkişafına dəstək verilməsi üçün bu sahəyə ayrılan maliyyə yardımlarının həcmnin artırılması vacibdir. Şübhəsiz sahibkarlığın, xüsusən də kiçik və orta müəssisələrin inkişafı həm məşğulluğun təmin edilməsinə, həm də rəqabətin gücləndirilməsinə pozitiv təsir göstərir.

5. Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda innovasiya sahibkarlığının inkişaf amillərinin aşkara çıxarılan şərtlərinə daha böyük dərəcədə kiçik sahibkarlıq inkubatorlarının yaradılması cavab verir. Bunun da əsas məqsədi kiçik sahibkarlığın yeni işə başlamış və artıq mövcud olan subyektlərinə, yəni texnologiyalar və elmi-texniki xarakterli yeniliklər hazırlayan və istifadə edən subyektlərə köməkdir.